

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра практичної та клінічної психології

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Психологічні особливості мислення дошкільнят як рівень готовності до ШКОЛИ»

«Psychological features of preschoolers' thinking as a level of readiness for school»

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Освітня програма «Психологія»

Смирнова Ірина Валеріївна

Керівник: к.психол.н., доц. Юнг Н.В. _____

Рецензент: к.психол.н., доц. каф.

загальної та диференціальної психології

Державного закладу

«Південноукраїнський Національний педагогічний

університет ім. К.Д. Ушинського» Ульянова Т.Ю.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ___ від ____.____.2024р.

Завідувач кафедри

_____ Литвиненко О.Д.

підпис

Захищено на засіданні ЕК № ____

протокол №__ від ____.____.2024р.

Оцінка _____ / _____ /

(за національною шкалою/шкалою ECTS/бали)

Голова ЕК _____

підпис

(ПП)

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТ ЯК РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ.....	8
1.1. Вікові особливості та психологічні передумови засвоєння знань, умінь і навичок дітьми дошкільного віку	8
1.2. Психологічна готовність до школи: сутність, структура та роль мислення в підготовці до навчання.....	17
1.3 Вплив екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку.....	25
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	35
2.1. Обґрунтування вибору методик, детальний опис вибірки та процедури проведення дослідження мислення дітей дошкільного віку.	35
2.2. Оцінка рівня мислення дошкільнят та впливу екранного часу на мислення за методиками Р.В. Павелків, О.П. Цигипало та опитувальника для батьків.....	40
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТ ЯК РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ	49
3.1. Математико-статистичний аналіз даних, отриманих за результатами застосованих методик	49
3.2. Кореляційний аналіз даних, отриманих за результатами методик	62
3.3 Рекомендації для поліпшення розвитку мислення у дітей дошкільного віку	70
Висновки до третього розділу.....	75

ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	82
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження.

Проблема готовності дітей до навчання у школі досліджувалася в різних галузях, таких як психологія, соціологія, педагогіка, медицина та психіатрія. Проте вона залишається актуальною і потребує комплексного підходу через швидкий темп технологічного прогресу, зміни у методах навчання та вплив навколишнього середовища. У зарубіжних дослідженнях ця тема розглядається як питання шкільної зрілості дітей (Г. Гетцер, С. Штребел, А. Керн, Я. Йирасек, Г. Вітцлак та інші). Науковці акцентують увагу на інтелектуальній, емоційній та соціальній зрілості як ключових компонентах шкільної готовності. Інтелектуальна зрілість передбачає здатність до диференційованого сприйняття, концентрації уваги, аналітичного мислення, яке включає усвідомлення основних зв'язків між явищами; можливість логічного запам'ятовування та відтворення зразків; розвиток тонких рухів рук і сенсомоторної координації (Т. О. Піроженко). Дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят в рамках вивчення інтелектуальної зрілості є важливим для підтримки їх когнітивного розвитку. Це має значний вплив на майбутні навчальні досягнення дітей і підвищує ймовірність успішного завершення середньої школи.

Багато дослідників, вивчаючи розвиток дітей дошкільного віку, зазначають, що на початковому етапі дитинства основним типом мислення є наочно-дійове мислення, а перехід від наочно-дійового до наочно-образного мислення у дітей є головним напрямком розвитку мислення дітей середнього дошкільного віку. Наочно-образне мислення дає можливість дитині цього віку мислити про предмети та порівнювати їх у своїй пам'яті, навіть за відсутності цих об'єктів у безпосередньому оточенні (І.Я. Каплунович). Цей тип мислення також має виражений двосторонній зв'язок з мовленням (Р. В. Павелків).

Велике значення для розвитку мислення дітей мають різні види

діяльності, такі як гра, ліплення, малювання, конструювання, де діти не лише використовують знайомі для них дії, але й модифікують їх, що призводить до отримання нових результатів, здатності передбачати наслідки та планувати дії. (Т. В. Дуткевич).

Особливо актуальними є дослідження впливу екранного часу та цифрових медіа на розвиток когнітивних здібностей дитини (Zheng, Anderson, Chaudron, Dias, Plowman). Виявлено, що телепередачі, відеоігри та інші цифрові медіа можуть мати позитивний вплив, якщо вони носять пізнавальний та навчальний характер. За умови, що програми суто розважальні, вплив на розвиток мислення дитини може виявитися негативним (Anderson).

Отже, перехід дитини до навчання в школі є важливим етапом у її розвитку, від якого залежить успішність подальшого навчання та соціалізації. У цей період формуються основи мислення, здатність до логічних операцій, увага та пам'ять, що впливають на здатність дитини опановувати навчальний матеріал. Вивчення психологічних особливостей мислення допомагає вчасно виявити індивідуальні труднощі дитини, забезпечити належну підготовку до школи та розробити ефективні методи розвитку когнітивних здібностей, що завжди є актуальним та значущим.

Мета дослідження: визначення психологічних особливостей мислення дошкільнят як показника їхньої готовності до навчання у школі. Визначення впливу екранного часу на розвиток мислення дошкільнят.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний огляд наукової психологічної літератури з питань дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят як рівня готовності до школи.

2. Дослідити кореляційні зв'язки між сформованістю синтезу та аналізу, наочно-дійовим, наочно-образним та словесно-логічним мисленням дошкільнят як доказ їх взаємозв'язку та взаємодоповнення.

3. Емпірично визначити особливості впливу екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку.

4. Розробити рекомендації щодо поліпшення розвитку мислення дошкільнят.

Об'єкт дослідження: психологічний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості розвитку мислення дошкільнят як показник їхньої готовності до шкільного навчання.

Методи дослідження. Досягнення завдань і мети дослідження стало можливим завдяки застосуванню теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення), емпіричних методів дослідження, а також методів математичної статистики. До психодіагностичного інструментарію увійшли наступні методики (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало): методика «Склади картинку» для визначення рівня сформованості аналізу і синтезу, методику «Склади сходинки» для визначення рівня розвитку наочно-дійового мислення, методику «Яка фігура зайва?» для визначення рівня розвитку наочно-образного мислення, методику «Назви зайве слово» для визначення рівня розвитку словесно-логічного мислення та було розроблено анкету для батьків з 5 питань для дослідження впливу екранного часу на розвиток мислення дошкільнят.

Організація і база проведення емпіричної роботи. Дослідження проводилось серед дітей дошкільного навчального закладу №148 м. Миколаєва «Катруся» та Одеського ліцею «Михайлівський» Одеської міської ради. У дослідженні прийняло участь 58 респондентів, з них 37 дівчат та 21 хлопчик (за U-критерієм Манна Уїтні достовірної різниці не виявлено, $p = 0,18$), середній вік – 6 років (5.5 – 7 років).

Практичне значення роботи. Отримані результати дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят як рівня готовності до школи можуть бути використані для підготовки лекцій та семінарів з психології, педагогіки, для вдосконалення методик підготовки дошкільнят до

школи, зокрема для розвитку мислення та когнітивних процесів, що сприяють ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу. Дослідження може сприяти розробці спеціальних психологічних програм і тренінгів для дошкільнят, спрямованих на розвиток інтелектуальної готовності до шкільного навчання, а також рекомендацій щодо використання та якості цифрових медіа у житті дошкільнят, що має важливе значення для педагогів, психологів та батьків, оскільки дозволяє створити оптимальні умови для навчання та гармонійного розвитку дитини.

Апробація роботи: результати дослідження представлені під час виступу на 80-ій звітній студентській науковій конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (присвяченій 159 річниці університету) 23-25 квітня 2024 року.

У підсекції «практична та клінічна психологія» 24.04.24 надруковано тези на тему «Вплив психологічних особливостей мислення дошкільнят на їх готовність до шкільного навчання».

Структура і обсяг роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів с підрозділами, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 81 сторінці, дослідження містить 4 таблиці, 10 рисунків, 5 додатків. Список літератури складається з 81 джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТ ЯК РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ

1.1. Вікові особливості та психологічні передумови засвоєння знань, умінь і навичок дітьми дошкільного віку

Мислення дітей дошкільного віку характеризується специфічними рисами, зумовленими особливостями їхнього психічного розвитку. У період від 3 до 6 років активно формуються пізнавальні процеси, які закладають фундамент для подальшого інтелектуального становлення дитини.

Ці особливості мислення дошкільнят мають важливе значення для оцінки їхньої готовності до навчання в школі. Розуміння вікових характеристик розвитку мозку та когнітивних здібностей на етапі дошкільного дитинства допомагає освітянам, психологам та батькам створювати оптимальні умови для успішної адаптації дитини до шкільного середовища.

Врахування психологічних особливостей мислення дошкільників дає змогу правильно вибудувати освітній процес, добирати ефективні методики навчання та розвитку, що сприятиме гармонійному переходу дитини від ігрової до навчальної діяльності [19].

Дошкільний період охоплює такі вікові етапи: молодший дошкільний вік (3-4 роки), середній дошкільний вік (4-5 років) та старший дошкільний вік (5-6/7 років) [26].

Цей період дошкільного дитинства є ключовим для психічного розвитку дитини, оскільки саме в цей час формуються основи її особистості. Взаємодія з дорослими, зокрема батьками, вихователями та іншими значущими людьми, забезпечує емоційну підтримку та соціальні навички, які є необхідними для успішної адаптації в майбутньому. Діти вчаться не лише засвоювати нові знання, а й взаємодіяти з іншими, розуміти свої емоції та виявляти їх, що в свою чергу формує їхню самооцінку та впевненість у собі.

Крім того, цей період є надзвичайно важливим для набуття життєвого досвіду. Діти активно досліджують навколишній світ, пробують нові види діяльності, грають, що сприяє їхньому творчому розвитку та уяві. Спільні ігри з дорослими допомагають дітям розвивати критичне мислення та вміння вирішувати проблеми. Цей процес також включає засвоєння культурних норм і цінностей, які відіграють важливу роль у формуванні соціальної ідентичності дитини, тому дошкільний вік є вирішальним етапом, що впливає на подальший розвиток особистості та її здатність до навчання й соціалізації.

Вікові особливості дитини молодшого дошкільного віку

На початку кожного вікового періоду формується соціальна ситуація розвитку, що визначає унікальні зв'язки між дитиною та навколишнім світом. У третьому році життя відбуваються якісні зміни у психіці, які перетворюють малюка на активну особу. Особливістю цього періоду є співпраця з дорослим, що проявляється у спільній діяльності, де дитина засвоює способи використання предметів.

Дитина вчиться діяти самостійно, отримуючи від дорослого підтримку та поради, що призводить до емансипації від дорослого. Її стосунки з дорослими стають діловими, спрямованими на освоєння світу. Дорослий не тільки організує, але й контролює діяльність дитини [8].

У цей період активно розвивається мовлення, що стає основним засобом спілкування. Дитина розуміє більше слів і може слухати прості розповіді. Словниковий запас складається переважно зі слів-назв, слів-дій і слів-ознак [25].

Зростає також увага дитини. Вона здатна концентруватися на предметах до 10 хвилин, але виявляє труднощі з переключенням уваги. У цьому віці удосконалюються сенсорні можливості: розвивається слух, зору та тактильна чутливість.

Діти вчаться узгоджувати свої дії з новими враженнями, виявляючи інтерес до форм і кольорів. Вони здатні розрізняти кілька форм та кольорів, хоча словниковий запас для цього все ще обмежений.

Психологічні передумови опанування знань, умінь та навичок у дітей молодшого дошкільного віку включають наступні аспекти:

Соціальна ситуація розвитку включає спільну діяльність з дорослими, яка сприяє засвоєнню використання предметів.

Новоутворення цього віку включають опанування ходьби, мови, планування дій, розвиток пам'яті, уяви, самостійності, формування самосвідомості [25].

Криза трьох років проявляється в тому, що дитина прагне самостійності, протиставляючи свої бажання вимогам дорослих [19].

Провідна діяльність – це дії з предметами для досягнення цілей.

Ігрова діяльність представляє собою перехід від предметних дій до сюжетних ігор, використання предметів-замінників, взаємодія з однолітками.

Пізнавальні процеси включають розвиток мовлення, уваги, мислення, пам'яті; здатність до порівняння, узагальнень, планування дій.

Емоційно-вольова сфера зазнає змін у формуванні почуттів, чутливості до оцінок, прагнення досягти мети.

Особистість має наступні новоутворення: опанування правил, розвиток самосвідомості, прагнення до самостійності та взаємин з однолітками.

Таким чином, третій рік життя є важливим етапом у розвитку дитини, коли формуються основи для самостійності, мовлення та уваги.

Молодший дошкільний вік (4-й рік життя) — це відносно спокійний період після кризи трьох років, коли дитина починає активніше взаємодіяти зі світом поза сім'єю. Вона усвідомлює свою особистість, прагне самостійності, але потребує підтримки дорослих. У цей період розвивається самосвідомість, формується образ "Я", зростає інтерес до світу дорослих, а також посилюється пізнавальна активність [25].

Словниковий запас дитини на цьому етапі складає близько 2000 слів, вона опановує граматичні структури, хоча мовлення часто супроводжується жестами. Увага ще нестійка, але під час гри діти здатні зосереджуватися до 50 хвилин. Сенсорика активно розвивається, зокрема сприйняття кольорів і звуків.

Мислення *наочно-дійове*, дитина краще розуміє предмети через дотик і практичні дії. Пам'ять зосереджена на образах, діти легко запам'ятовують яскраві події чи предмети. Уява мимовільна, діти створюють фантастичні образи і часто змішують реальне з вигаданим.

Емоції швидко змінюються, почуття яскраві, але короточасні. Соціальні взаємодії з дорослими і ровесниками стають важливішими, а гра — провідним видом діяльності, через яку дитина пізнає світ і власну роль у ньому [26].

Психологічні передумови опанування знань, умінь та навичок у дітей молодшого дошкільного віку (4 роки):

Соціальна ситуація розвитку проявляється в виході дитини за межі сімейного кола, прагнучи увійти в соціальний світ дорослих.

Новоутворення цього етапу - це активні стосунки з дорослими та однолітками, розвиток мовлення, пам'яті, мислення та самооцінки.

Провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, що може бути ініційована дорослими або самостійно.

Також виявляються інші види діяльності, такі як планування дій в образотворчій діяльності, розвиток креативності та інтересу до трудових дій, формування навичок учіння та пізнавальних мотивів.

Розвиток пізнавальних процесів представляє собою активний розвиток мовлення, мислення, пам'яті; наявність наочно-дійового та наочно-образного мислення. Виявляється підвищена допитливість та розвиток уяви.

Емоційно-вольова сфера налічує зміни у вигляді емоційній збудливості, чутливості до настрою оточуючих, складності контролювати рухи та зберігати цілісність дій.

Формування особистості налічує нестійкість поведінки та мотивів, формування самооцінки та усвідомлення індивідуальності [25].

Вікові особливості дитини середнього дошкільного віку (5 рік життя)

До п'яти років дитина має значний обсяг знань і прагне ділитися ними з однолітками, що стимулює розвиток пізнавальної мотивації. Взаємодія з іншими дітьми стає важливою, спільні ігри заохочують компроміси та співпрацю, хоча зростає й конкуренція.

Мовний розвиток активізується: словниковий запас досягає 2500–3000 слів, мова стає складнішою, діти експериментують зі словами і звуками. Фонематичний слух та вміння розрізняти звуки вдосконалюються, з'являються більш складні граматичні конструкції. Егоцентричне мовлення поступово переходить у внутрішнє, допомагаючи дитині планувати дії [26].

Увага стає більш керованою, хоча довільна увага ще тільки формується. Розвиваються сенсорні здібності, діти починають краще розрізняти кольори, форми та звуки рідної мови. Їхнє мислення стає *наочно-образним*, а запитання наприклад «чому?» вказують на розвиток логіки. Пам'ять здебільшого мимовільна, але формується й довільна, особливо під час виконання завдань.

Уява жвава та яскрава, поступово розвивається творча. Емоції стають більш контрольованими, діти починають співпереживати іншим, хоча їхня самооцінка зазвичай завищена. Інтелектуальні почуття та здатність до соціальної взаємодії посилюються. Підготовка до школи збільшує вимоги до дитини, а мовлення, пам'ять і увага стають основою для успішного навчання [8].

Психологічні передумови опанування знань, умінь та навичок у дітей середнього дошкільного віку:

Соціальна ситуація розвитку виражається в тому, що дитина починає виходити за межі сім'ї, інтегруючись у світ дорослих, який стає центральним для її розвитку.

Новоутворення налічує той факт, що дитина активніше взаємодіє з однолітками і дорослими, розвиває мовлення, символічне мислення, перші спогади та самооцінку.

Провідною діяльністю стає сюжетно-рольова гра, як з участю дорослих, так і самостійна. При цьому, налічуються інші види діяльності, такі як формування задумів у творчості, розвиток креативності в конструюванні, наслідування у праці та інтерес до трудових дій, формування навичок навчання та пізнавальних мотивів [23, 5].

Пізнавальні процеси налічують такі зміни: активний розвиток мовлення, мислення, пам'яті та уваги, розвиток наочно-дійового мислення та зародження логічного мислення, підвищена допитливість, формування довільної пам'яті та уяви [12].

Емоційно-вольова сфера: дитина проявляє яскраві, ситуативні емоції, чутливість до настроїв інших, складність контролю дій та емоцій, але відсутність засмучення через невдачі.

Формування особистості проявляється в невизначеній поведінці, змінних мотивах, формуванні правил і самооцінки [25].

Вікові особливості дитини старшого дошкільного віку (6 рік життя)

Старші дошкільники починають розрізняти уявне і реальне, проте їхня творча уява залишається активною, сприяючи емоційному і соціальному розвитку. У шість років діти стають більш емоційними, що впливає на їхні стосунки з іншими [6].

На цьому етапі формується самосвідомість: діти цікавляться своїм минулим, критично оцінюють спогади та мріють про майбутнє. Минуле, теперішнє і майбутнє допомагають їм краще усвідомити себе і своє місце в житті.

Моральна свідомість стає більш усвідомленою: діти діють за внутрішніми моральними принципами, навіть без нагляду дорослих. Вони

починають відчувати відповідальність за свої вчинки, розрізняють дисципліновану та недисципліновану поведінку.

У цьому віці завершується формування статевої ідентичності, діти більше цікавляться своїм тілом та соціальною роллю, готуючись до шкільного життя, яке стає важливим етапом їх розвитку [25].

Психологічні передумови засвоєння знань, умінь та навичок дітьми старшого дошкільного віку:

Соціальна ситуація розвитку виражається в тому, що у дитини розширюється коло спілкування, дитина прагне увійти в світ дорослих і взаємодіє з ними як з представниками суспільства.

Новоутворення налічує процес формування потреби в суспільно значущій діяльності, формується дитячий світогляд, зародки совісті, вибудовується ієрархія мотивів, самоконтроль та моральна самооцінка.

Криза розвитку проявляється в тому, що дитина усвідомлює себе дошкільником, але прагне стати школярем.

Провідна діяльність налічує також зміни: сюжетно-рольова гра стає складнішою, розвиваються режисерські ігри, ігри-фантазії та з правилами. Інші види діяльності налічують розвиток точності й креативності у зображеннях та конструюванні, формування працелюбства та навчальної діяльності, пізнавальний інтерес і бажання здобувати знання.

Пізнавальні процеси налічують такі зміни: завершується оволодіння мовленням, помітний розвиток монологічного і внутрішнього мовлення, розповідей. Розвивається увага, сприйняття, *наочно-образне і словесно-логічне мислення*. Пам'ять стає більш організованою, а уява — творчою.

В емоційно-вольовій сфері проявляється розвиток емоційної виразності, контроль бажань і вольових дій, саморегуляція.

Формування особистості проявляється в таких процесах: моральні мотиви стають важливими, з'являється самоконтроль і здатність до соціальної адаптації [25].

Особливої уваги для коректного визначення рівня інтелектуальної готовності до навчання у школі потребує *психодіагностика дітей дошкільного віку*.

Молодший дошкільний вік. Життя дитини зберігає риси раннього віку, зокрема мимовільність пізнавальних процесів і нестабільність емоцій. Відбувається активний розвиток спілкування, сюжетно-рольової гри та інтересу до слів. Виникають труднощі в поведінці, такі як гіперактивність або страх. Діти мають низький рівень самосвідомості, тому методи діагностики не повинні включати завдання, що потребують усвідомленої оцінки [31]. Важливо спостерігати за участю дітей у колективних іграх. Рекомендується проводити оцінку психічного розвитку двічі на рік, зокрема для дітей з труднощами в адаптації.

Середній дошкільний вік. У цей період діти стають більш самостійними, розвивають усвідомлене управління пізнавальними процесами. Активно розвиваються сюжетно-рольові ігри, і діти починають порівнювати свою поведінку з однолітками. Методики можуть включати опитувальники для оцінки самооцінки, хоча ця здатність ще обмежена. Діагностика проводиться за необхідності на запит вихователів або батьків [8].

Старший дошкільний вік. Сюжетно-рольова гра досягає піку, діти здатні оцінювати свої дії та поведінку інших. Вони формують внутрішню позицію і розвивають самоконтроль, словесно-логічне мислення та мотивацію до навчання. Оцінка психічного розвитку проводиться обов'язково, особливо щодо готовності до школи. Діагностика проводиться двічі на рік, з можливістю додаткового обстеження. Важливо також звертати увагу на дітей з труднощами у спілкуванні та розвитку.

Отже, психодіагностика дітей дошкільного віку повинна проводитися коректно та згідно з віковими особливостями психічного розвитку дітей на всіх етапах дослідження.

Окрему увагу у дослідженні розвитку когнітивних процесів дошкільнят приділяють діяльності дітей, тому що психічний розвиток дитини значною мірою визначається її **діяльністю**. На кожному етапі дошкільного віку провідний вид діяльності формує важливі зміни у психіці дитини та сприяє оволодінню новими навичками.

На ранньому етапі провідною є *предметна* діяльність, під час якої дитина навчається використовувати предмети для досягнення мети, а дорослі допомагають їй у цьому процесі. Ця діяльність також закладає основи для *сюжетно-рольової гри* та розвитку уяви. Через малювання та ліплення діти відображають реальність і свої емоції, розширюючи своє уявлення про навколишній світ [8].

У дошкільному віці провідною стає *сюжетно-рольова гра*, в якій діти освоюють соціальні норми, моделюють життєві ситуації та вчаться співпрацювати. Вони приймають на себе нові ролі, вчаться дотримуватися правил, що сприяє їхньому особистісному зростанню та соціальній адаптації.

Також у цьому віці розвивається *продуктивна діяльність* — малювання, ліплення, конструювання, що допомагає дитині розуміти реальний світ і розвивати творчі здібності. Ігри та творчість стають важливими інструментами розвитку, формуючи уяву, соціальні навички та ініціативність [23].

Отже, дошкільний вік (від 3 до 6 років) є ключовим етапом розвитку, на якому формуються базові знання, уміння та навички, що закладають основу для подальшого навчання. У цьому віці провідною діяльністю є гра, яка сприяє розвитку *пізнавальних процесів* — мислення, уяви, пам'яті та уваги. Діти засвоюють знання через практичну діяльність, взаємодію з дорослими та однолітками, імітацію та повторення.

Психологічні передумови успішного навчання включають: *емоційний розвиток*, так як позитивні емоції сприяють кращому засвоєнню знань; *мотивацію*, тому що у цьому віці формується цікавість до нового, і важливо

підтримувати її через гру та інші інтерактивні методи; *здатність до самоконтролю*, тому що поступово розвиваються увага та здатність концентруватися на певній діяльності; соціальну взаємодію, так як комунікація з дорослими та однолітками допомагає дітям вчитися через спільну діяльність.

Підсумовуючи, навчання дошкільників повинно бути інтерактивним, ігровим та емоційно забарвленим, щоб забезпечити гармонійний розвиток когнітивних та соціальних навичок.

1.2. Психологічна готовність до школи: сутність, структура та роль мислення в підготовці до навчання

Питання готовності дітей до шкільного навчання є одним із найважливіших аспектів розвитку дитини, що досліджується в межах кількох наукових дисциплін: психології, педагогіки, соціології, медицини та психіатрії. Попри значний обсяг досліджень, ця проблема залишається актуальною і потребує подальшого всебічного аналізу. Особливо важливо вивчати її в умовах сучасного технологічного прогресу, який суттєво змінює освітнє середовище і підходи до навчання. Швидкий розвиток цифрових технологій та їх інтеграція в освітні процеси вимагають нового погляду на критерії готовності дітей до школи.

Крім цього, зміни у соціокультурному контексті та умовах виховання дітей (зростання впливу інформаційного середовища, цифрових медіа, зменшення часу активної гри та взаємодії з однолітками у реальному житті) також впливають на те, як діти засвоюють базові навички та знання, необхідні для успішної адаптації до шкільного навчання. Поряд із традиційними критеріями готовності, такими як когнітивний розвиток, емоційна стабільність та соціальні навички, важливо враховувати нові фактори, зокрема рівень цифрової грамотності та вміння адаптуватися до технологічно насиченого середовища. Тому *комплексний підхід* до вивчення готовності дітей до

шкільного навчання, що враховує як традиційні, так і нові виклики, стає необхідністю для забезпечення гармонійного розвитку і успішного навчання майбутніх школярів.

У зарубіжних дослідженнях ця проблема відображена як дослідження шкільної зрілості дітей (Г. Гетцер, С. Штребел, А. Керн, Г. Вітцлак, Я. Йирасек, та інші) [28].

Вивчення ключових аспектів, які визначають, чи готова дитина до успішного навчання в шкільному середовищі становить теоретичні основи дослідження психологічної готовності до навчання в школі. Психологічна готовність до школи є комплексним явищем, що охоплює декілька важливих компонентів: *інтелектуальний, мотиваційний, емоційно-вольовий, соціальний та фізіологічний* компоненти готовності [28].

Інтелектуальна готовність дитини до школи є однією з ключових складових, що включає розвиток основних когнітивних процесів: мислення, пам'яті, уваги, уяви. На цьому етапі важливо, щоб дитина вже мала певний багаж знань про навколишній світ і могла застосовувати ці знання для вирішення елементарних логічних завдань. Важливими також є навички лічби, читання та письма, оскільки вони формують фундамент для подальшого навчання. Інтелектуальна готовність визначає здатність дитини до самостійного аналізу ситуацій і проблем, а також готовність до сприйняття нових знань у шкільному середовищі [12].

Мотиваційна готовність є не менш важливою складовою успішного переходу дитини до шкільного навчання. Цей аспект стосується формування у дитини інтересу до навчання, бажання дізнаватися нове і розвивати свої вміння. Мотивація до навчання повинна бути внутрішньо позитивною, тобто дитина має відчувати радість від навчального процесу та сприймати школу не як обов'язок, а як можливість для саморозвитку. У дошкільному віці важливо сприяти формуванню цього інтересу через ігрову діяльність, пізнавальні завдання та заохочення до самостійного пізнання світу.

Емоційно-вольова готовність відіграє важливу роль у здатності дитини впоратися з емоційними викликами, які виникають у шкільному середовищі. Уміння контролювати свої емоції, зберігати самовладання в складних або незнайомих ситуаціях є основними показниками цієї готовності. Дитина має вміти долати труднощі, виконувати завдання, навіть якщо вони здаються складними або нудними, а також дотримуватися правил і норм поведінки в класі. Емоційно-вольова готовність передбачає також здатність адаптуватися до вимог вчителя і співпрацювати з однолітками в групових завданнях.

Соціальна готовність є ключовим аспектом у процесі адаптації дитини до нової соціальної спільноти, якою є шкільний клас. Школа вимагає від дитини уміння взаємодіяти з однолітками та дорослими, брати участь у колективних завданнях і поважати соціальні правила. Соціальні навички дитини включають здатність до комунікації, вміння працювати в групі, розуміння та прийняття різних точок зору, а також дотримання загальноприйнятих норм поведінки. Соціальна готовність також передбачає здатність налагоджувати позитивні стосунки з учителем і іншими дітьми, що є необхідним для гармонійного розвитку в шкільному середовищі.

Фізіологічна готовність до школи охоплює рівень загального фізичного розвитку та стан здоров'я дитини. Це означає, що дитина повинна бути фізично витривалою, мати достатній рівень енергії для підтримки активного навчального процесу, що вимагає концентрації, сидячої роботи та регулярного виконання завдань [8]. Здоров'я дитини впливає на її здатність адаптуватися до шкільного режиму, оскільки навчання вимагає як розумової, так і фізичної витривалості. Збереження здорового балансу між навчальними та відпочинковими періодами є важливим чинником для підтримання гармонійного розвитку та успішного навчання.

Багато дослідників, таких як Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Д. Б. Ельконін [8] вважали, що психологічна готовність до школи є результатом взаємодії вищезазначених компонентів. Дослідження цього феномену

дозволяють оцінити не лише окремі аспекти готовності, але й загальний рівень розвитку дитини та її здатність до адаптації в нових умовах шкільного життя.

Л.С. Виготський розглядав психологічну готовність через розвиток вищих психічних функцій, підкреслюючи важливість соціальної взаємодії та навчання. О. М. Леонт'єв виділяв важливість мотиваційної та емоційно-вольової готовності, наголошуючи на значенні формування інтересу до навчальної діяльності. Д. Б. Ельконін акцентував увагу на значенні гри в дошкільному віці для підготовки дитини до навчання [7].

Отже, готовність дитини до школи складається з багатьох аспектів, які взаємодіють між собою і забезпечують успішний перехід від дошкільного навчання до систематичного шкільного навчання. Кожна з цих складових є важливою і потребує уваги з боку вихователів і батьків для того, щоб дитина мала усі необхідні умови для комфортного та ефективного навчального процесу.

Інтелектуальна зрілість, як один з ключових аспектів психологічної готовності до школи, включає такі компоненти, як здатність до диференційованого сприйняття, концентрацію уваги, аналітичне мислення для усвідомлення основних взаємозв'язків між явищами, логічне запам'ятовування, відтворення зразків, розвиток дрібної моторики та сенсомоторної координації [28].

Дослідження інтелектуальної зрілості, зокрема психологічних особливостей мислення дошкільнят, є ключовим для стимулювання їх когнітивного розвитку, що значно впливає на майбутні навчальні досягнення та успіх у школі.

Психологічні особливості мислення дітей дошкільного віку досліджувалися представниками різних галузей науки, такими як вітчизняні психологи Д.Б. Ельконін, В.К. Котирло О.В. Запорожець, Г. О. Люблінська, С.О. Ладивір, В.С. Мухіна, та ін. [23].

Проблема дослідження когнітивної сфери особистості є важливим напрямом у психологічній науці. На початкових етапах розвитку цієї науки вивчали сутність мислення, його види, структурну організацію та роль у житті людини.

Сучасний підхід до мислення представлений, зокрема, Д. А. Фодором, який вбачав його як процес соціально зумовленого відображення дійсності, пов'язаний з мовленням і заснований на аналізі та синтезі [23].

Представники психологічної науки, такі як П. Я. Гальперін, Д. Б. Ельконін, С. Л. Рубінштейн, також зробили вагомий внесок у теорію мислення. Вони розробляли загальні теоретичні засади цього процесу.

Сьогодні вивчення когнітивної сфери особистості є важливою частиною психологічних досліджень. Багато науковців зазначають, що на ранньому етапі дитинства основним типом мислення є *наочно-дійове*, яке формується в цей період і продовжує проявлятися протягом дошкільного віку, залишаючись важливою складовою когнітивного розвитку дітей [23].

Наочно-дійове мислення тісно пов'язане зі сприйняттям та безпосередньою роботою з об'єктами та їхніми взаємозв'язками, які сприймаються у процесі маніпулювання. Цей тип мислення важливий для вирішення практичних задач, оскільки рішення неможливе без виконання фізичних дій. З розвитком цього виду мислення відбувається поступове відокремлення дій від зовнішніх умов, що дозволяє створювати внутрішні схеми, де відносини між елементами відображаються на рівні уявлень. Дитяче мислення починає розвиватися через практичну діяльність, яка є основним засобом пізнання в ранньому віці. До трьох років мислення дітей здебільшого *наочно-дійове*, коли вони аналізують об'єкти через їхнє фізичне маніпулювання, розчленування та повторне поєднання [27].

В. С. Мухіна також підкреслювала, що *наочно-дійове* мислення формується в ранньому віці, але також зберігає свої прояви у дошкільному віці [23].

І. Я. Каплунович зазначав, що в середньому дошкільному віці відбувається перехід від *наочно-дійового до наочно-образного* мислення.

О. П. Сергеєнкова вивчала генезис мислення і відзначала, що в старшому дошкільному віці розвивається *образне мислення*, яке дозволяє дітям вирішувати завдання та виконувати перетворення об'єктів.

Ю. В. Курята також акцентувала увагу на тому, що мислення дошкільників має *наочно-образний* характер, де слова для дитини відображають уявлення про предмети і явища [23].

Р. В. Павелків пов'язував розвиток мислення з *мовленням*, підкреслюючи, що дошкільнята за допомогою мовлення починають оперувати об'єктами, що розширює їхні розумові операції [26].

Отже, у дошкільному віці (від 4 до 7 років) мислення дітей набуває переважно *наочно-образного* характеру. Це мислення полягає в моделюванні ситуацій та розв'язанні задач за допомогою уявлень, однак воно залишається сильно пов'язаним зі сприйняттям. Хоча взаємозв'язок з практичними діями все ще присутній, він вже не такий прямий, як раніше. Початкові узагальнення виникають через емоційний досвід і асоціації, однак вони часто не охоплюють суттєві властивості об'єктів. Порівняння і зіставлення в цьому віці базуються на спостереженні і ще не можуть слугувати основою для виявлення закономірностей, проте сприяють формуванню розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Діти 4-6 років не можуть абстрагуватися від конкретного сприйняття, тому для них абстракція є важким завданням. Основна характеристика *наочно-образного мислення* полягає у тому, що розумові операції здійснюються за допомогою зорових, слухових та рухових образів, опосередковано пов'язаних з оточуючим середовищем. А значні інтелектуальні зрушення відбуваються вже у шкільному віці, коли *навчання* стає провідною діяльністю, що сприяє формуванню розумових операцій, спрямованих на засвоєння понять та виявлення властивостей об'єктів [27].

Проблема *образного мислення* активно досліджувалася багатьма зарубіжними науковцями, такими як Р. Арнхейм, Д. Браун, Д. Хебб, Г. Хейн, Р. Хольда та інші [36]. Чимало вчених, зокрема А. В. Запорожець, А. О. Люблінська, Ж. Піаже, вважають виникнення наочно-образного мислення ключовим етапом у розумовому розвитку дитини. Однак умови формування цього типу мислення у дошкільників та механізми його реалізації ще не повністю досліджені. Здатність оперувати уявленнями не є прямим результатом засвоєння дитиною знань і навичок.

Чемерпільська А., провівши аналіз психологічних досліджень, свідчить, що ця здатність формується в процесі взаємодії різних аспектів психологічного розвитку дитини: предметної діяльності, використання інструментів, розвитку мовлення, наслідування та ігрової діяльності. Як свідчать дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, *розвиток наочно-образного мислення* є складним і тривалим процесом, для повного розуміння якого необхідно проведення ряду експериментальних і теоретичних досліджень [36].

Т. В. Дуткевич звертала увагу на види діяльності, які сприяють розвитку мислення. Вона зазначала, що в процесі гри, малювання, ліплення та інших видів діяльності діти не тільки використовують відомі їм дії, але й модифікують їх, отримуючи нові результати [23].

Дошкільний вік є ключовим періодом, коли закладаються базові уявлення про світ, об'єкти та явища реальності. Це період відкриття навколишнього світу, коли дитина починає усвідомлювати не тільки зовнішні ознаки, але й суттєві внутрішні зв'язки. У цей час активно розвиваються початкові форми абстрагування, узагальнення та умовисновків. Розвинене мислення дозволяє дитині успішно засвоювати нову інформацію та бути готовою до навчання в школі [26].

Отже, аналіз літературних джерел свідчить, що психологічна готовність до школи — це складний комплекс навичок та знань, який виходить за межі базових академічних умінь. Важливим елементом готовності є розвиток

інтелектуальних процесів: мислення, пам'яті, уваги та уяви. Саме ці процеси визначають здатність дитини до ефективного засвоєння навчального матеріалу, зосередження на поставлених завданнях і їхнього самостійного вирішення. Завдяки цьому діти не лише засвоюють інформацію, а й розвивають навички аналізу, синтезу та оцінки, що стають основою для успішного шкільного навчання та подальшого розвитку.

Зокрема, мислення, яке виступає однією з центральних складових шкільної готовності, є визначальним у процесі оволодіння знаннями та їхнього активного використання. На етапі дошкільного дитинства у дітей відбувається перехід від *наочно-дійового мислення до наочно-образного*, що дозволяє їм мислити не лише через конкретні дії, але й оперувати образами та уявленнями про об'єкти та події. Це сприяє розвитку таких логічних операцій, як *аналіз, синтез, порівняння та узагальнення*. Через ігрову діяльність, а також під час творчих занять, діти вчаться виділяти суттєві ознаки об'єктів, класифікувати їх та проводити узагальнення, що поступово готує їх до більш складних когнітивних завдань.

Крім того, у цей період починає формуватися *словесно-логічне мислення (понятійне)*, яке стане основою для розуміння більш абстрактних понять у шкільній програмі. Словесно-логічне мислення розвивається через спілкування з дорослими, читання книг, слухання казок та історій, а також у процесі рольових ігор, де діти тренуються передавати свої думки і почуття в словесній формі. Це сприяє не лише когнітивному, а й мовленнєвому розвитку, що є основою для сприйняття інструкцій учителя, комунікації з однолітками та вираження власних думок.

Таким чином, психологічна готовність до школи — це інтегральний процес, що об'єднує знання, навички, особистісні риси та соціальні вміння, формуючи комплексну підготовку дитини до нового етапу життя. А мислення відіграє важливу роль у готовності до школи, оскільки дозволяє дитині не лише засвоювати знання, але й ефективно використовувати їх у нових

ситуаціях, аналізувати та критично оцінювати матеріал, що подається в навчальному процесі.

1.3. Розділ 4. Вплив екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку

Дослідники відзначають важливу роль процесів цифровізації у розвитку сучасних дошкільнят (Chaudron, Dias, Ghosh.) [47, 50, 52]. Інтенсивність використання ними цифрових пристроїв зростає порівняно з попередніми роками, що є одним із проявів загальної тенденції зростання активності користувачів серед сучасних дітей в умовах змінюваної дійсності та способу життя.

Цифрова трансформація задає новий вектор розвитку системи дошкільної освіти, стимулюючи пошук нових підходів до розробки цифрового сегменту основної освітньої програми та створення варіативних моделей освітньої діяльності, реалізованої з використанням ресурсів цифрового середовища.

Діти дошкільного віку, незважаючи на швидке опанування технічними навичками використання цифрових пристроїв, залишаються дуже вразливою віковою групою перед ризиками цифрового середовища [56].

Багато досліджень мислення дошкільнят зосереджені на вивченні впливу екранного часу та цифрових медіа на когнітивний розвиток дітей. Результати досліджень показують, що діти дошкільного віку, які дотримуються рекомендацій щодо обмеження часу перед екранами, мають кращу робочу пам'ять порівняно з тими, хто не дотримується таких рекомендацій [70]. Цифрові медіа, такі як телепередачі та відеоігри, можуть позитивно впливати на мислення, якщо їх зміст має освітній чи пізнавальний характер. Однак, коли програми є виключно розважальними, це може негативно позначатися на розвитку мислення дитини [39].

До віку приблизно 2,5 років діти можуть розуміти та навчатися з дитячих телепрограм, призначених для їхнього віку, хоча здатність сприймати складніші програми продовжує зростати аж до приблизно 12 років [49]. Після того як розуміння телепрограм встановлено, телевізор починає впливати на знання дитини і, таким чином, на її когнітивний розвиток загалом. Цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. З позитивного боку, численні дослідження освітніх телепрограм для дошкільнят, показали, що вони позитивно впливають на розвиток словникового запасу, грамотності, соціальної поведінки та академічних знань. Перегляд освітніх телепрограм асоціюється з кращою підготовкою до школи та підвищеною успішністю, що простежується аж до старших класів школи. Без сумніву, численні дослідження доводять, що освітні телепрограми мають позитивний вплив на когнітивний розвиток [58, 66].

Однак після дошкільного віку більшість телепрограм, які діти дивляться, це розважальні шоу. Починаючи з приблизно 6 років, діти все більше дивляться розважальні програми, призначені для дорослої аудиторії. Досліджень щодо впливу дорослих розважальних програм на когнітивний розвиток дітей небагато, але є чіткі докази, що насильницький контент може впливати на антисоціальну та агресивну поведінку. Це, своєю чергою, може пояснити негативний зв'язок між переглядом насильницького контенту та шкільною успішністю.

Одна з теорій щодо потенційного негативного впливу телебачення полягає в тому, що час, витрачений на перегляд, може витіснити цінні когнітивні активності, такі як читання книг. Є докази того, що перегляд телевізора в роки, коли діти вчаться читати, пов'язаний з нижчими досягненнями в читанні. Також існує занепокоєння, що телебачення може негативно впливати на виконавчі функції дітей, зокрема на здатність зосереджуватися та утримувати увагу в ситуаціях виконання завдань. Дослідження з цього питання дали змішані результати: або відсутність впливу,

або негативний вплив. Наразі питання залишається невирішеним, і результати залежать від віку дитини, типу програм і контексту [38].

Щодо інтерактивних цифрових медіа, дослідження розглядали вплив контенту та навичок на навчання [71].

Подібно до телебачення, є докази, що насильницькі комп'ютерні ігри можуть впливати на антисоціальну та агресивну поведінку. Однак дослідження також показали, що короткочасне тренування з використанням відеоігор може покращувати когнітивні навички. Позитивний вплив спостерігався в таких аспектах, як увага, обробка візуальної інформації, просторові навички та виконавчі функції [71].

Переваги гри в такі ігри були виявлені як одразу після тренувань, так і через деякий час. Хоча дані здебільшого кореляційні, більш високі показники уваги, обробки інформації та просторового мислення у гравців відеоігор вказують на можливі тривалі когнітивні наслідки.

Коли діти стають здатними розуміти медіа, які вони сприймають, основний вплив на когнітивний розвиток відбувається через контент [49]. Хоча деякі дослідження показали цінність телевізійного контенту, багатого на освітні програми, бракує досліджень про диференційований вплив контенту інтерактивних цифрових медіа. Як приклад такого необхідного дослідження можна навести експеримент, у якому 18 дітям віком 4 років із малозабезпечених сімей надали сенсорні мобільні пристрої (iPod Touch) з навчальними іграми, орієнтованими на математику та навички грамотності. Порівняльна група з 11 дітей отримала пристрої з розважальними програмами. Через 3 місяці оцінювання показало, що діти з навчальними іграми покращили свої навички грамотності на 11 балів за стандартною шкалою, тоді як у групі з розважальним контентом – лише на 4 бали. Що стосується математичних навичок, відповідні прирости склали 8 балів проти 1. Якщо ці результати будуть підтвержені на більших вибірках, це вкаже на потенціал сенсорних

пристроїв з навчальним програмним забезпеченням як недорогої стратегії раннього втручання для підготовки до школи [53]

Надмірний екранний час виявив негативний вплив на когнітивний розвиток дошкільнят. Дослідження показали, що збільшений екранний час у віці 2 років пов'язаний із нижчими когнітивними показниками у віці 3 років, що вказує на те, що екранний час може передувати та потенційно сприяти зниженню когнітивних здібностей у маленьких дітей [54]. Розмір ефекту відносно невеликий — це втрата від 0.06 до 0.08 стандартного відхилення в когнітивних показниках за кожен додаткову годину екранного часу на день [54]. Ще одне дослідження підтвердило, що збільшення екранного часу у віці 2 років може призвести до зниження когнітивних показників у віці 3 років. Це стосується таких аспектів мислення, як увага, здатність до концентрації, а також розвиток робочої пам'яті [66].

Інше дослідження показало, що у дошкільнят з вищим щоденним екранним часом були нижчі результати на тестах робочої пам'яті та швидкості обробки інформації, що є важливими для когнітивного розвитку [65].

Екранний час може спричиняти зниження соціальної взаємодії, тому що часто замінює час, який діти могли б витратити на активну гру або взаємодію з однолітками. Це впливає на формування соціального мислення, яке важливе для розвитку логіки, комунікації та навичок вирішення проблем [55].

Довготривале дослідження показало, що високий рівень екранного часу у віці 3 років передбачає нижчі соціально-емоційні навички у віці 5 років, що свідчить про тривалий вплив на соціально-емоційний розвиток [55].

Швидкі візуальні та аудіальні стимули від екранів можуть також перенавантажувати мозок дітей, що розвивається, спричиняючи труднощі з увагою та обробкою інформації [48].

Цифрові технології змінюють домашнє середовище розвитку дитини, впливаючи на дитячо-батьківські стосунки [5]. Батьки купують дитині цифрові пристрої, показують, як ними користуватися, і в певній мірі регулюють процес

взаємодії дитини з цифровим пристроєм. Стратегії посередництва батьків можуть бути різними: відкритими, дозволяючими, підтримуючими, обмежуючими [47]. Часто роль батьків розглядається як обмежуваче посередництво [69], продиктоване турботою про здоров'я та безпеку дошкільнят.

Британський науковець Ф. Скотт вважає, що посередництво батьків у використанні цифрових медіа дітьми дошкільного віку вдома тепер включає ширший набір позитивних або навчальних стратегій, ніж вважалося раніше [74]. Наприклад, було виявлено дві нові практики посередництва: «розширення» означає, що члени сім'ї використовують медійні інтереси дитини, щоб залучити її до нових (медійних або немедійних) видів діяльності; «спілкування» членів сім'ї спрямоване на привернення уваги дитини до зв'язку між її медійними чи немедійними інтересами та іншими аспектами (цифровими чи нецифровими). Як зазначає Скотт, члени сім'ї часто не усвідомлюють, наскільки вони підтримують розвиток компетенцій дітей щодо медіатекстів і пристроїв [74].

У цілому, як показують дані досліджень [47], більшість батьків вважають процес цифровізації, що зачіпає й домашнє середовище, неминучим, корисним, але складним, і часто відчують невпевненість у правильності своїх дій щодо використання їхньою дитиною цифрових пристроїв.

Більшість батьків також вважає, що цифрові технології необхідні для освіти їхніх дітей, тому очікують, що дошкільний заклад або школа відіграватимуть ключову роль у формуванні навичок безпечного та розвиваючого використання цифрових технологій.

Батьки дітей дошкільного віку відзначають певні переваги нових технологій, наприклад, їх освітній потенціал, і купують додатки, що навчають дітей навичкам рахунку, читання тощо. Водночас технології та цифрові медіа частіше розглядаються як засіб розваг, і їхня привабливість дуже велика. Це стосується як дорослих, так і дітей, зокрема дошкільників. Основна мета

взаємодії дітей з цифровими пристроями – це розваги. Серед дошкільників, як показують дослідження, найпопулярніші два види цифрової активності: перегляд мультфільмів та відеоігри [47].

Дослідники з Сінгапуру (Yong та інш.) за допомогою онлайн-опитування вивчали думку батьків щодо використання їхніми дітьми дошкільного віку технологій і цифрових медіа [79]. Виявилося, що батьки вважають покращення навичок і знань своїх дітей найважливішою перевагою використання цифрових медіа. Результати опитування також показали, що час, який дошкільники проводять із цифровими пристроями для розваг, значно перевищує час, витрачений на навчання.

У дослідженні П. Чжена та Дж. Суна вивчався зв'язок між використанням цифрових пристроїв 877 дітьми 3-5 років, які проживають у Гонконзі, та їхнім раннім розвитком. Також було розглянуто стримуючу роль соціально-економічного становища сім'ї. Було виявлено, що 74,54% дітей мали досвід взаємодії з цифровими пристроями. Використання дітьми цих пристроїв негативно впливало на їхні когнітивні навички, а також на дрібну та велику моторику [80].

Однак дослідження також свідчать про те, що зв'язки між екранним часом та когнітивним розвитком дошкільнят є складними. Одне з досліджень виявило, що хоча екранний час був пов'язаний із нижчими показниками за деякими когнітивними критеріями, він не був пов'язаний із розвитком виразної лексики [60]. Це підкреслює важливість врахування конкретних когнітивних областей, які можуть бути під впливом екранного часу.

Якщо діти дивляться освітній або пізнавальний контент, це може сприяти розвитку їх мислення. Дослідження показують, що навчальні програми допомагають дошкільникам розвивати *аналітичне та абстрактне мислення*, збагачувати словниковий запас, а також вчити нові концепції та навички.

Взаємодія з цифровими технологіями, особливо за допомогою освітніх додатків і ігор, може стимулювати активне мислення, підвищувати увагу і поліпшувати навички вирішення завдань. Інтерактивність підвищує здатність дитини думати логічно та системно.

Загалом, наявні дані свідчать про те, що мінімізація надмірного екранного часу та підтримка здорових практик його використання є важливими для підтримки когнітивного розвитку дітей дошкільного віку.

Отже, вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят є темою багатьох сучасних досліджень, і висновки вказують на складну взаємодію між кількістю часу, проведеного перед екранами, і розвитком когнітивних здібностей.

Важливо дотримуватися балансу у використанні екранного часу та рекомендацій щодо часу перед екранами. Фахівці рекомендують обмежити його до 1 години на день для дітей віком 2–5 років, надаючи перевагу освітньому контенту. Крім того, важливими є активні ігри, соціальна взаємодія та творча діяльність, які доповнюють цифровий досвід і стимулюють всебічний розвиток дитини.

Загалом, екранний час може мати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток мислення дошкільнят, і ключовим фактором є його кількість і якість контенту.

Висновки до першого розділу

Отже, дошкільний період включає такі вікові етапи: молодший дошкільний вік (3-4 роки), середній дошкільний вік (4-5 років) та старший дошкільний вік (5-6/7 років).

На початку кожного вікового періоду формуються нові соціальні зв'язки дитини з навколишнім світом, що визначають її розвиток. У віці трьох років дитина стає активнішою, самостійнішою, хоча все ще потребує підтримки дорослого. Спільна діяльність із дорослими сприяє оволодінню навичками та

засвоєнню нових знань. В цей період активно розвивається мовлення, увага та сенсорні здібності, що дозволяють дитині краще сприймати та узгоджувати свої дії з навколишніми враженнями.

У молодшому дошкільному віці (4 роки) після кризи трьох років дитина стає більш самостійною, розвивається її самосвідомість та пізнавальна активність. Вона починає активніше взаємодіяти зі світом поза сім'єю, проявляє інтерес до світу дорослих та активно розширює свій словниковий запас. Сюжетно-рольова гра стає провідною діяльністю, через яку дитина засвоює нові знання та вміння. Емоції дитини залишаються яскравими, але швидкоплинними, мислення переважно *наочно-дійове*, але вже починає формуватися *наочно-образне мислення*. Активно розвиваються сенсорні процеси, увага, пам'ять та уява.

До п'яти років у дітей накопичується значний обсяг знань, і взаємодія з однолітками стимулює їхню пізнавальну мотивацію. Розвивається мовлення, словниковий запас досягає 2500–3000 слів, формуються складні граматичні конструкції, вдосконалюється фонематичний слух. Увага стає більш керованою, а мислення переходить на *наочно-образний* рівень. Пам'ять здебільшого мимовільна, але з'являється довільна під час виконання завдань. Емоції стають контрольованішими, формується здатність до співпереживання. Підготовка до школи посилює вимоги до дитини, розвиваючи основні інтелектуальні та соціальні навички.

Старші дошкільники починають розрізняти реальне й уявне, зберігаючи активну творчу уяву, що сприяє їхньому емоційному та соціальному розвитку. Вони стають більш емоційними, розвивають самосвідомість, цікавляться своїм минулим і мріють про майбутнє. Моральна свідомість поглиблюється: діти діють за внутрішніми принципами, відчувають відповідальність за свої вчинки. Завершується формування статевої ідентичності, і діти активно готуються до школи, що стає ключовим етапом у їхньому розвитку. У цей період також починає розвиватися *словесно-логічне мислення (понятійне)*.

Питання *готовності дітей до школи* є важливим аспектом їх розвитку, що вивчається різними науковими дисциплінами: психологією, педагогікою, соціологією та медициною. Незважаючи на велику кількість досліджень, ця проблема залишається актуальною, особливо в умовах сучасного технологічного прогресу, який змінює освітнє середовище.

Психологічна готовність до школи – це складний процес, що включає *інтелектуальні, мотиваційні, емоційно-вольові, соціальні та фізіологічні компоненти*. Її дослідження дозволяє не лише оцінити рівень розвитку дитини, але й спрямувати її підготовку до навчання відповідно до виявлених потреб та особливостей.

Інтелектуальна готовність дитини до школи є однією з основних складових, що охоплює розвиток ключових когнітивних процесів, таких як *мислення, пам'ять, увага та уява*. На цьому етапі важливо, щоб дитина мала певний обсяг знань про навколишній світ і могла використовувати їх для розв'язання простих логічних задач. Також суттєвими є навички лічби, читання та письма, які становлять основу для подальшого навчання. Інтелектуальна готовність визначає здатність дитини самостійно аналізувати ситуації та проблеми, а також її готовність сприймати нові знання в умовах школи.

Мислення є важливою складовою шкільної готовності, оскільки визначає здатність дитини розуміти навчальний матеріал, опрацьовувати його та вирішувати навчальні завдання. У середньому дошкільному віці мислення дітей змінюється від *наочно-дійового* до *наочно-образного*. Логічні операції, такі як *аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та абстрагування*, активно розвиваються під час ігрової діяльності та інших творчих занять, таких як малювання, ліплення та конструювання. У старшому дошкільному віці починає також формуватися *словесно-логічне мислення*.

Багато досліджень, присвячених мисленню дошкільнят, зосереджуються на впливі *екранного часу та цифрових медіа* на когнітивний розвиток дітей. Результати показують, що діти дошкільного віку, які дотримуються

рекомендацій щодо обмеження часу перед екраном, мають вищу робочу пам'ять у порівнянні з тими, хто не дотримується цих порад. Водночас, вплив цифрових медіа, таких як телевізійні програми та відеоігри, може бути позитивним, якщо ці матеріали мають пізнавальний та навчальний зміст. Проте, якщо програми є виключно розважальними, це може мати негативний вплив на мислення дитини.

Отже, мислення має істотне значення для готовності до школи, оскільки дозволяє дитині не лише засвоювати знання, але й ефективно застосовувати їх у нових ситуаціях, а також аналізувати і критично оцінювати навчальний матеріал.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування вибору методик, детальний опис вибірки та процедури проведення дослідження мислення дітей дошкільного віку

Мислення належить до пізнавальних психічних процесів, так само як належать ті процеси, які стосуються сприйняття, обробки та збереження інформації: увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, мовлення та уява. Завдяки цим процесам дитина пізнає навколишній світ і себе. Вони мають початок, перебіг та завершення, що визначається динамічними характеристиками, такими як тривалість і стійкість психічної діяльності. Хоча в теорії пізнавальні процеси можуть розглядатися окремо, на практиці вони тісно взаємопов'язані й утворюють єдину систему. Для кожного процесу існує кілька методик дослідження, що дозволяє оцінити його з різних аспектів і отримати надійні результати. Це обумовлено складністю психічних процесів, які є багатогранними. Кожна методика розкриває певну сторону процесу, що в результаті дає повну характеристику його розвитку. Комплексне дослідження всіх пізнавальних процесів дозволяє всебічно оцінити пізнавальну сферу дитини, що забезпечує її врахування під час розвивальної та корекційної роботи в умовах дошкільного закладу [25].

Мислення є найвищою формою відображення реальності мозком, що представляє собою складний пізнавальний процес, властивий лише людині. Хоча воно базується на відчуттях, сприйняттях і уявленнях, мислення не обмежується лише цими процесами. Його особливість полягає в тому, що воно виходить за межі чуттєвого пізнання та дозволяє отримати знання про властивості, зв'язки та взаємозв'язки, які не можуть бути безпосередньо сприйняті органами чуття. Завдяки мисленню людина може відображати реальність глибше і повніше, ніж через відчуття та сприйняття. За допомогою різноманітних розумових операцій, таких як порівняння, узагальнення та

висновки, людина може осягнути закономірні зв'язки між об'єктами та явищами.

На практиці мислення не існує як окремий пізнавальний процес, воно пронизує всі інші пізнавальні процеси, такі як сприйняття, увага, пам'ять, уява та мовлення. Вищі форми цих процесів тісно пов'язані з мисленням, і ступінь його участі визначає їхній рівень розвитку. До індивідуально-психологічних характеристик мислення відносять такі якості, як *кмітливість, глибина, широта, гнучкість, самостійність, оригінальність та критичність* [28].

Основні операції мислення включають *аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та абстрагування*. Традиційно виділяють три основні види мислення в онтогенезі: *наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне (понятійне)*. У дошкільному віці домінує *наочно-образне мислення*, яке формується з раннього дитинства й залишається основним до старшого дошкільного віку. У цей період також починає розвиватися *словесно-логічне мислення* [25].

Дошкільний вік — це період, коли дитина не лише знайомиться з навколишнім світом, але й починає формувати складніші форми сприйняття, які допомагають їй розуміти зв'язки між предметами та явищами. Діти цього віку вже здатні не тільки розпізнавати зовнішні ознаки об'єктів, але й знаходити схожість та відмінність, починаючи усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки. Водночас у них розвиваються перші навички абстрагування, узагальнення та логічного висновку, що виводить мислення за межі конкретної ситуації. Завдяки цьому вони можуть не просто відтворювати знання, а робити власні умовисновки та підходити до вирішення завдань творчо, що є критично важливим для подальшого навчання в школі. Підготовленість дитини до школи залежить від здатності розвивати ці пізнавальні процеси, які дозволяють їй більш ефективно засвоювати нову інформацію, концентрувати увагу та формувати впевненість у своїх

інтелектуальних здібностях, що, своєю чергою, підтримує розвиток особистісної та емоційної зрілості [26].

Емпіричне дослідження мислення дошкільнят як рівня готовності до школи в рамках даної роботи проводилося через використання чотирьох психодіагностичних методик та одного розробленого опитувальника, які дозволяють оцінити особливості когнітивного розвитку та здатність дітей до різних типів мислення.

Дослідження включало кілька ключових етапів, кожен із яких був важливим для досягнення об'єктивних результатів та формування цілісної картини про психологічні особливості мислення дошкільнят.

Перший етап — постановка цілей і завдань — забезпечив чітке розуміння того, які аспекти дослідження є пріоритетними та яких результатів слід очікувати. На цьому етапі було визначено не лише основні напрямки роботи, але й сформовано конкретні цілі, що стосуються розвитку когнітивних процесів дітей дошкільного віку.

Другим важливим етапом стало складання вибірки, яка відповідала критеріям для достовірного дослідження когнітивних особливостей у дошкільнят..

Етап вибору методів дослідження передбачав використання як якісних, так і кількісних методик для оцінки різних аспектів мислення та рівня когнітивного розвитку дітей. Методики були обрані з урахуванням особливостей вікової психології, що дозволило максимально об'єктивно та повно оцінити рівень сформованості мислення та когнітивних навичок.

Наступні етапи — експериментальне дослідження та математико-статистичний аналіз даних — дозволили не тільки отримати важливі емпіричні результати, а й підтвердити їх статистично, забезпечуючи достовірність висновків. Згідно з метою дослідження - дослідити особливості розвитку мислення в дошкільному віці та встановити, як це пов'язано з готовністю до школи, було використано психодіагностичні методики Р.В.Павелків та

О.П. Цигипало [25] «Склади картинку», «Склади сходинки», «Яке фігура зайва?», «Знайди зайве слово».

Окрім оцінки різних типів мислення, у дослідженні було також акцентовано увагу на вплив зовнішніх чинників на розвиток когнітивних процесів. Особливу увагу приділено екранному часу, оскільки сучасні діти все більше взаємодіють з цифровими медіа. Цей аспект дослідження є надзвичайно важливим, оскільки цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя дітей. Зокрема, вивчалися не лише загальні тенденції, а й специфічні деталі, такі як тривалість перегляду контенту, типи медіа, а також якість обраного матеріалу.

Розроблений опитувальник дозволив батькам надати інформацію про те, скільки часу їхні діти проводять за переглядом телевізора, телефонів і планшетів, а також які саме програми або ігри вони обирають. Це дало можливість зібрати різноманітні дані, які відображають звички медіаспоживання дітей. Результати опитування стали основою для аналізу взаємозв'язку між екранним часом та розвитком когнітивних здібностей дошкільнят, що в свою чергу дозволило виявити потенційні ризики і позитивні аспекти впливу цифрових медіа на мислення дітей.

Крім того, дослідження впливу екранного часу на розвиток мислення дошкільнят може стати основою для розробки рекомендацій для батьків і педагогів щодо оптимізації медіаспоживання. Зважаючи на результати, важливо формувати у дітей усвідомлене ставлення до використання цифрових технологій, акцентуючи увагу на навчальному контенті та обмежуючи безцільний перегляд. Таким чином, дослідження не лише оцінює рівень мислення, а й сприяє формуванню здорових звичок у дітей, що позитивно вплине на їхнє подальше навчання та особистісний розвиток.

Дослідження проводилось серед дітей дошкільного навчального закладу №148 м. Миколаєва «Катруся» (червень-серпень 2024 року) та Одеського ліцею «Михайлівський» Одеської міської ради (перший тиждень вересня 2024

року). За U-критерієм Манна Уїтні достовірної різниці між дошкільнятами та школярами першого тижня навчання не виявлено ($p = 0,28$).

У дослідженні прийняло участь 58 респондентів, з них 21 хлопчик та 37 дівчаток. За U-критерієм Манна Уїтні достовірної різниці не виявлено ($p = 0,18$), середній вік – 6 років (5.5 -7 років).

Дані представлені у таблиці нижче.

Таблиця 2.1

Загальні характеристики респондентів

Характеристики вибірки	Особи (%)
Загальна кількість респондентів	58 (100%)
Кількість респондентів жіночої статі	37 (77%)
Кількість респондентів чоловічої статі	21 (23%)
Середній вік респондентів	6

До числа вибірки включено респондентів із дотриманням етичних правил та норм проведення психологічного дослідження. Діагности (практичний психолог та вихователь у дошкільньому навчальному закладі) пройшли відповідний інструктаж щодо особливостей, умов, техніки проведення психодіагностики, а також способів фіксації отриманих даних.

Збір даних здійснено за допомогою веб-пакету Google Docs Editors. Обчислення та узагальнення даних проведено у Microsoft Office Excel, математико-статистичний аналіз даних проведено за допомогою програми Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 27.0).

2.2. Оцінка рівня мислення дошкільнят та впливу екранного часу на мислення за методиками Р.В. Павелків, О.П. Цигипало та опитувальника для батьків

Виходячи з мети дослідження, для детального вивчення психологічних особливостей мислення дошкільнят було використано ряд методик, які надали змогу отримати емпіричні показники й дати їм якісну та кількісну оцінку. Для дослідження було використано методику «Склади картинку» для визначення рівня сформованості *аналізу і синтезу*, методику «Склади сходинки» для визначення *рівня розвитку наочно-дійового мислення*, методику «Яка фігура зайва?» для визначення *рівня розвитку наочно-образного мислення*, методику «Назви зайве слово» для визначення *рівня розвитку словесно-логічного мислення* та був розроблений опитувальник «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят», який складався з 5 питань.

Для детального оцінювання різних аспектів мислення дошкільнят було підібрано кілька психодіагностичних методик, які забезпечують комплексний підхід до вимірювання рівня сформованості когнітивних процесів. Так, методика «Склади картинку» (автори: Павелків, Цигипало) [25] (додаток Б) була обрана для визначення рівня *сформованості аналізу та синтезу* — одних із ключових розумових операцій, які дозволяють дитині виявляти зв'язки між елементами, розпізнавати структуру та виділяти головні елементи зображення. Діти мали скласти картинку з частин, що дозволяє оцінити їхню здатність до розумового аналізу й синтезу. Результати цієї методики допомогли зрозуміти, наскільки розвинена здатність дошкільнят до аналізу й об'єднання елементів, що є важливими складовими для подальшого успішного навчання.

Стимульний матеріал - розрізана картинка: предметне зображення дерева (мал. 1).

Дитині надаються *інструкції*: «Перед тобою на столі лежить розрізана картинка. Тобі потрібно з чотирьох частин скласти дерево, назвати його частини і розповісти про їх функції».

По завершенню дитині пропонується складене дерево порівняти з малюнком. *Оцінювання результатів* проводиться за шкалою від 0 до 10,

де 10 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції менше ніж за 60 сек.

8–9 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60 сек.

4–7 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60–70 сек.

2–3 бали — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції з допомогою за 70–80 сек.

0–1 бал — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції з допомогою більше ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — дуже високий

8–9 балів — високий

4–7 балів — середній

2–3 бали — низький

0–1 бал — дуже низький [25]

Для оцінювання рівню *наочно-дійового мислення* використовувалась методика «Склади сходинки» (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало) [25] (додаток В). Цей тест був спрямований на виявлення того, наскільки дитина здатна діяти з реальними об'єктами, будувати просторові зв'язки та планувати свої дії. Наочно-дійове мислення є основою розвитку більш складних когнітивних функцій, і його рівень може вказувати на підготовленість дитини до завдань, що потребують вміння орієнтуватися у просторі та здійснювати послідовні дії. За допомогою методики «Склади сходинки» дослідження дало змогу

встановити рівень розвитку цього типу мислення, який є необхідним для розв'язання задач практичного спрямування, зокрема побудови чи конструювання.

Стимульний матеріал: 10 паперових смужок одного кольору. Розміри смужок: ширина кожної смужки 2 см.; довжина — 20 см, 18 см, 16 см, 14 см, 12 см, 10 см, 8 см, 6 см, 4 см, 2 см.

Під час цього етапу психодіагностики перед дитиною кладуться усі 10 смужок та надається *інструкція* дитині: «У тебе на столі лежить 10 смужок однакової ширини, але різної довжини. Тобі потрібно роздивитися ці смужки і скласти з них сходинок, починаючи від найкоротшої і закінчуючи найдовшою».

Оцінювання результатів проводиться за шкалою від 0, до 10 балів, де 10 балів — дитина правильно склала сходинок менше ніж за 60 сек.
8–9 балів — дитина правильно склала сходинок за 60 сек.
4–7 балів — дитина правильно склала сходинок за 60–70 сек.
2–3 бали — дитина правильно склала сходинок з допомогою за 70–80 сек.

0–1 бал — дитина правильно склала сходинок з допомогою більше ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — дуже високий

8–9 балів — високий

4–7 балів — середній

2–3 бали — низький

0–1 бал — дуже низький.

Інструментом для визначення рівня розвитку *наочно-образного мислення* було обрано методику «Яка фігура зайва?» (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало) [25] (додаток Г). Ця методика вимірює здатність дитини виділяти зайві елементи з ряду зображень, що дозволяє виявити рівень сформованості

образного мислення, орієнтації на зорові ознаки та здатності до порівняння. Наочно-образне мислення є важливим для дошкільнят, оскільки воно сприяє розвитку уяви та дозволяє краще сприймати навчальний матеріал, що містить графічні та візуальні елементи. Дошкільники, які добре опанували цей тип мислення, можуть швидше зрозуміти та обробити інформацію, пов'язану з просторовими образами.

Стимульний матеріал: зображені на картинках геометричні фігури

Дитині надається *інструкція*: «На кожній із цих картинок одна із зображених фігур зайва. Уважно подивись на картинки, визнач і покажи, яка фігура зайва. Поясни, чому ти так думаєш?».

Оцінювання результатів проводиться в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат — 10 балів.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів — дуже високий

8–9 балів — високий

4–7 балів — середній

2–3 бали — низький

0–1 бал — дуже низький.

Завершальним компонентом дослідження було вимірювання рівня **словесно-логічного мислення**, яке оцінювалося за допомогою методики «Назви зайве слово» (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало) [25] (додаток Д). Цей тест досліджує здатність дітей до розрізнення понять, порівняння та узагальнення на рівні словесно-логічного аналізу. Словесно-логічне мислення є критичним для успішної адаптації до шкільного навчання, адже саме на його основі будується розуміння абстрактних понять і логічних зв'язків, що є основою для роботи з текстовою та іншою навчальною інформацією. Результати цієї методики допомагають оцінити, наскільки дошкільник готовий до того, щоб

сприймати інформацію в словесно-логічній формі, аналізувати її та робити висновки.

Стимульний матеріал: папір с підібраними рядами слів, що зачитує психолог:

1. Картопля, морква, вишня, цибуля.
2. Яблуня, капуста, груша, слива.
3. Дуб, сосна, ялина, бузок.
4. Квітка, лопата, сапа, граблі.
5. Стіл, книга, стілець, шафа.
6. Ложка, миска, чашка, диван.
7. Машина, автобус, пароплав, тролейбус.
8. Годинник, ручка, олівець, фломастер.
9. Кінь, корова, свиня, заєць.
10. Курка, ворона, гуска, качка.

Дитині надається *інструкція*: «Я буду називати 4 слова у кожному рядку. Ти уважно слухай і назви зайве слово. Поясни, чому ти так думаєш? Наприклад, я назву такі слова: вовк, лисиця, кішка, ведмідь. Зайве слово «кішка», тому що це назва свійської тварини, а вовк, лисиця, ведмідь — дикі тварини».

Оцінювання результатів проводиться в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат — 10 балів.

Висновки про рівень розвитку словесно-логічного мислення

- 10 балів — дуже високий;
- 8–9 балів — високий;
- 4–7 балів — середній;
- 2–3 бали — низький;
- 0–1 бал — дуже низький [25].

У дослідженні після аналізу рівня розвитку різних типів мислення у дошкільнят було також оцінено *вплив зовнішніх факторів*, зокрема екранного часу, на когнітивний розвиток дітей. Сучасні діти мають доступ до великої кількості електронних пристроїв, таких як смартфони, планшети та телевізори, що значно впливає на їхній щоденний досвід і формування когнітивних навичок. Тому важливим було дослідити, як саме час, проведений перед екраном, може вплинути на розвиток мислення дошкільнят, зокрема на такі його аспекти, як аналіз, синтез, наочно-дійове, наочно-образне і словесно-логічне мислення.

Для цього було використано спеціально розроблений опитувальник, який давав змогу зібрати інформацію від батьків про характер і тривалість використання їхніми дітьми електронних пристроїв. Батьки відповідали на запитання щодо того, скільки часу їхні діти проводять за переглядом розважального чи навчального контенту, як часто вони самостійно обирають матеріали для перегляду і наскільки цей час контрольований дорослими. Цей підхід дозволив сформулювати уявлення про загальні тенденції використання екранного часу серед дошкільнят і визначити, які саме аспекти цифрового медіа мають найбільший вплив на їхній когнітивний розвиток.

Отже, в рамках дослідження після оцінки різних типів мислення, було досліджено вплив зовнішніх чинників на розвиток когнітивних процесів, а саме вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят. Для цієї цілі було розроблено опитувальник для батьків дошкільнят, що пройшли попередню психодіагностику за методиками Р.В. Павелків і О.П. Цигипало.

Опитувальник для батьків складався з 5 питань (додаток А):

«Екранний час та його вплив на розвиток мислення»

1. Скільки годин/хвилин на добу Ваша дитина дивиться телевізор?
2. Скільки годин/хвилин на добу Ваша дитина дивиться контент на телефоні/планшеті?
3. Чи може Ваша дитина самостійно обирати контент для перегляду?

4. За часом який контент (зміст) переважає – розважальний чи навчальний?

5. Чи обираєте Ви навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі?

Таким чином, виходячи з поставленої мети дослідження, були застосовані різноманітні методики для детального вивчення психологічних особливостей мислення дошкільнят. Використані методи дозволили отримати емпіричні дані та провести їх якісну і кількісну оцінку.

Методики, такі як «Склади картинку», «Склади сходинки», «Яка фігура зайва?» та «Назви зайве слово», дали змогу оцінити рівень сформованості *аналізу, синтезу, наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення*. Крім того, розроблений опитувальник «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят» забезпечив додаткову інформацію про медіаспоживання дітей та вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят, що в сукупності сприяло глибшому розумінню їхнього когнітивного розвитку. Таким чином, дане дослідження створює основу для подальшого аналізу впливу різних чинників на розвиток мислення в дошкільньому віці.

Висновки до другого розділу

Отже, мислення є пізнавальним процесом, як і увага, сприйняття, пам'ять, мовлення та уява, через які дитина пізнає світ і себе. Ці процеси мають початок, перебіг та завершення, що визначається динамічними характеристиками, такими як тривалість і стійкість психічної діяльності. Хоча їх можна досліджувати окремо, вони утворюють єдину систему, і кожен процес оцінюється з різних аспектів через низку методик. Комплексний підхід

дозволяє всебічно оцінити пізнавальну сферу дитини, що важливо для розвитку та корекційної роботи.

Мислення є найвищою формою пізнання, яка виходить за межі чуттєвого сприйняття, дозволяючи людині усвідомлювати зв'язки та властивості, непомітні органам чуття. Воно пронизує всі інші процеси пізнання, такі як сприйняття, увага, пам'ять, мовлення. Індивідуальні характеристики мислення включають такі якості, як гнучкість, глибина, оригінальність, самостійність, широта та критичність.

Основними мисленнєвими операціями є аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація та абстрагування. У дошкільному віці переважає наочно-образне мислення, що формується з раннього дитинства, водночас починає розвиватися словесно-логічне мислення. Дошкільний вік є критичним періодом, коли дитина усвідомлює суттєві зв'язки та активно розвиває абстрактне мислення, що підвищує її готовність до школи.

Емпіричне дослідження мислення дошкільнят як показника готовності до школи в межах даної роботи проводилося за допомогою психодіагностичних методик та спеціально розробленого опитувальника, що дозволило оцінити когнітивний розвиток та здатність дітей до різних типів мислення. Дослідження включало кілька ключових етапів: визначення цілей і завдань, формування вибірки, вибір методів, проведення експериментів, математико-статистичний аналіз даних, інтерпретація результатів та формування рекомендацій.

Дослідження проводилось серед дітей дошкільного навчального закладу №148 м. Миколаєва «Катруся» та Одеського ліцею «Михайлівський» Одеської міської ради.

У дослідженні прийняло участь 58 респондентів, з них 50 хлопчиків та 15 дівчаток (за U-критерієм Манна Уїтні достовірної різниці не виявлено, $p = 0,18$), середній вік – 6 років (5.5 -7 років).

Виходячи з мети дослідження, для детального вивчення психологічних особливостей мислення дошкільнят було використано ряд методик, які надали змогу отримати емпіричні показники й дати їм якісну та кількісну оцінку. Для дослідження було використано методику «Склади картинку» для визначення рівня сформованості *аналізу і синтезу*, методику «Склади сходинки» для визначення *рівня розвитку наочно-дійового мислення*, методику «Яка фігура зайва?» для визначення *рівня розвитку наочно-образного мислення*, методику «Назви зайве слово» для визначення *рівня розвитку словесно-логічного мислення* та був розроблений опитувальник для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят», який складався з 5 питань.

Усі отримані результати методик та опитувальника проходять математико-статистичний аналіз, що дозволяє надати інтерпретацію даних, сформулювати рекомендації та досягти мети дослідження

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МИСЛЕННЯ ДОШКІЛЬНЯТ ЯК РІВНЯ ГОТОВНОСТІ ДО ШКОЛИ

3.1. Математико-статистичний аналіз даних, отриманих за результатами застосованих методик

У емпіричному дослідженні для детальної оцінки психологічних особливостей мислення дошкільнят було використано ряд методик, які надали змогу отримати емпіричні показники й надати їм якісну та кількісну оцінку.

Для дослідження було використано методику *«Склади картинку»* (автори Р.В. Павелків, О.П. Цигипало) для визначення рівня сформованості *аналізу і синтезу* [25].

За результатами методики *«Склади картинку»* рівень сформованості аналізу та синтезу у дошкільнят продемонстрував позитивну динаміку: 32% дітей (19 осіб) показали середній рівень, що свідчить про наявність базових навичок, які дозволяють їм розпізнавати та структурувати інформацію. Високий рівень спостерігається у 26% дошкільнят (15 осіб), що вказує на їхню здатність ефективно використовувати аналітичні методи для розв'язання завдань. Найбільш вражаючими є результати для 42% дітей (24 особи), які продемонстрували дуже високий рівень сформованості аналізу та синтезу, що підкреслює їхню готовність до більш складних когнітивних процесів.

Ці дані підтверджують, що дошкільники в цілому мають добре розвинені навички аналізу та синтезу, що є важливими для подальшого навчання. Відсутність дуже низького та низького рівня сформованості у дітей свідчить про позитивну тенденцію в їхньому психічному розвитку, а також про ефективність навчальних методів, застосованих в освітньому процесі. Таким чином, можна стверджувати, що всі дошкільнята в тій чи іншій мірі

демонструють достатній рівень розвитку здатності до аналізу та синтезу, що є основою для їхньої подальшої успішної адаптації в шкільному навчанні.

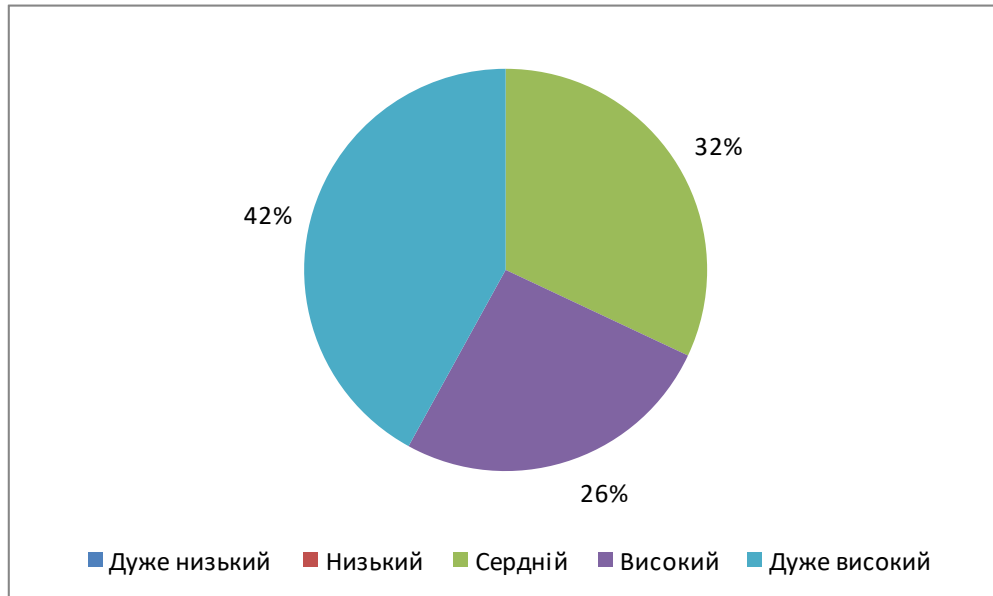

Рис.2.1. Рівень сформованості аналізу і синтезу респондентів за методикою «Склади картинку» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

Для визначення рівня розвитку *наочно-дійового мислення* в емпіричному дослідженні було використано методику «Склади сходинки» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [25].

За результатами методики рівень розвитку *наочно-дійового мислення* розподілився наступним чином: лише 3% дошкільнят (2 особи) показали середній рівень розвитку *наочно-дійового мислення*, високий рівень спостерігається у 30% дошкільнят (17 осіб), дуже високий рівень *наочно-дійового мислення* відмічається у 67% дошкільнят (39 осіб). Дуже низький та низький рівень розвитку *наочно-дійового мислення* не був притаманний жодній дитині дошкільного віку.

Таким чином, більшість дошкільнят (97%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку *наочно-дійового мислення*.

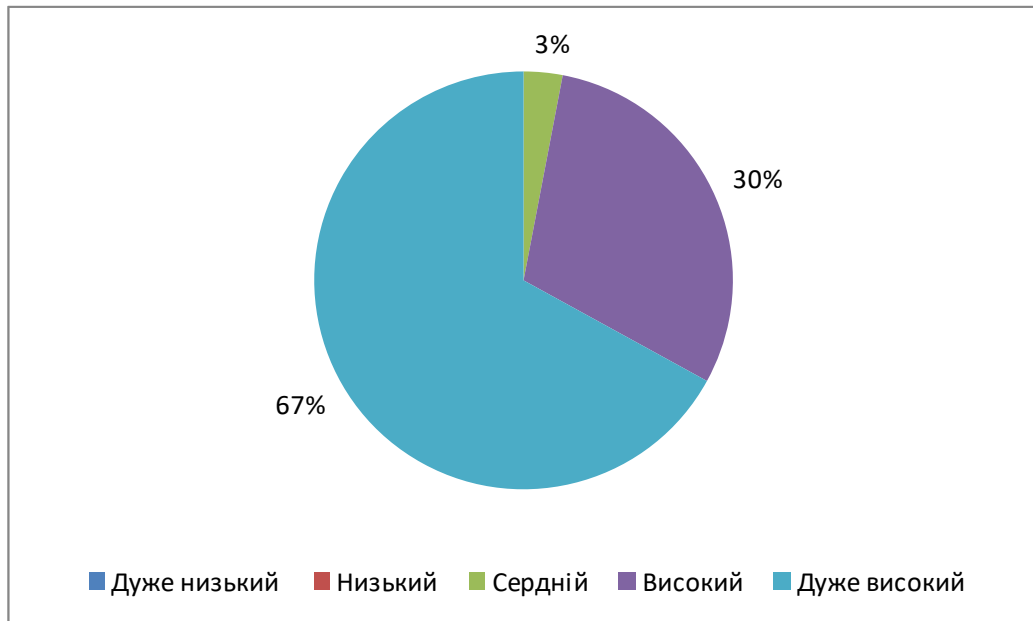

Рис.2.2. Рівень розвитку наочно-дійового мислення респондентів за методикою «Склади сходинки» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

Дослідження рівня розвитку наочно-образного мислення проводилося за допомогою методики «Яка фігура зайва?» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [25].

Згідно з отриманими результатами, розподіл рівня розвитку наочно-образного мислення свідчить про те, що більшість дошкільнят (82%) мають високий та дуже високий рівень сформованості цієї когнітивної навички. Це свідчить про їхню здатність оперувати образами, розуміти просторові зв'язки та структури, що є важливим для подальшого навчання і підготовки до школи. Відсутність дітей із дуже низьким та низьким рівнем розвитку наочно-образного мислення вказує на сприятливі умови, які сприяють розвитку цього виду мислення в дошкільному віці, що є позитивним показником для їхньої загальної когнітивної зрілості.

Отже, більшість дошкільнят (82%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку наочно-образного мислення.

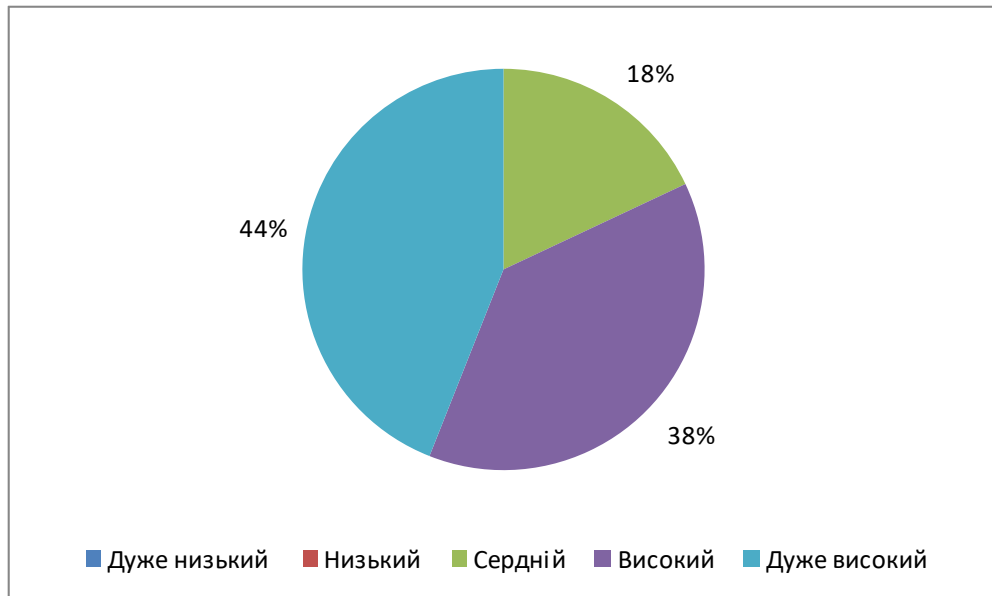

Рис.2.3. Рівень розвитку наочно-образного мислення респондентів за методикою «Яка фігура зайва?» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

Для визначення рівня розвитку *словесно-логічного* мислення було застосовано методикою «*Назви зайве слово*» (Р.В. Павелків, О.П. Цигипало) [25].

Згідно з отриманими даними, розподіл рівня розвитку словесно-логічного мислення серед дошкільнят свідчить про високу сформованість цього когнітивного компонента. Більшість дітей (94%) показали високий та дуже високий рівень словесно-логічного мислення, що свідчить про їхню здатність оперувати поняттями та логічними зв'язками в мовленні, аналізувати та синтезувати інформацію. Відсутність дітей із низькими рівнями розвитку вказує на загалом сприятливе середовище для розвитку логічного мислення та словесної комунікації в досліджуваній вибірці, що є важливим фактором для їхньої подальшої навчальної успішності та соціальної адаптації.

Таким чином, більшість дошкільнят (92%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку словесно-логічного мислення.

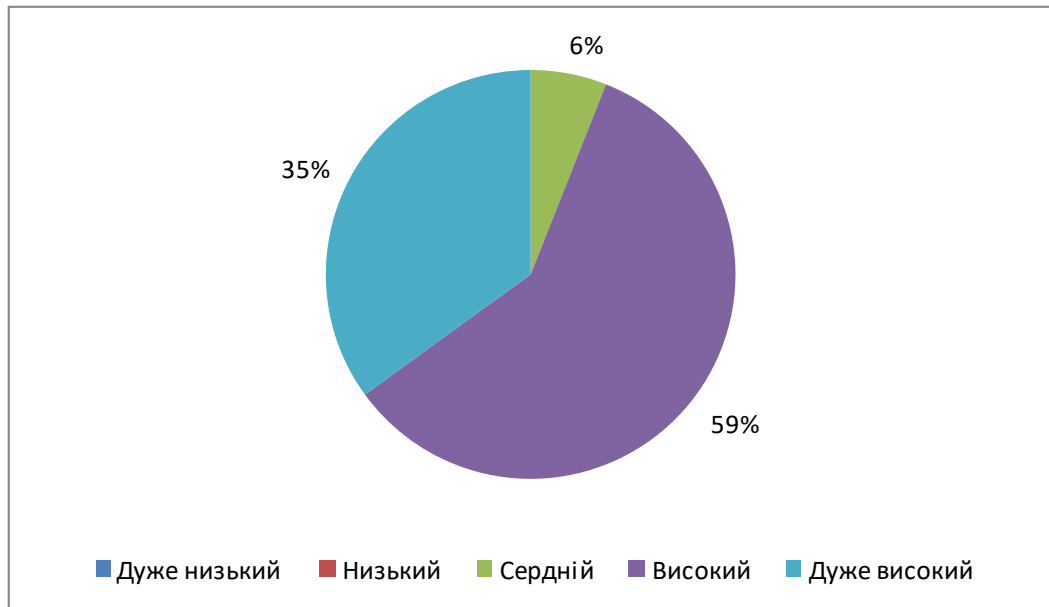

Рис.2.4. Рівень розвитку словесно-логічного мислення респондентів за методикою «Назви зайве слово» (Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

Загальні результати за всіма методиками показують, що в рамках дослідження рівня розвитку мислення дошкільнят найвищий середній бал 9,4 було отримано за методикою «Склади сходинки», яка демонструє рівень розвитку *наочно-дійового мислення* (рис. 2.5).

Результати емпіричного дослідження рівня розвитку мислення дошкільнят виявили цікаві тенденції, які можуть вказувати на специфічні аспекти когнітивного розвитку дітей. Найменший середній бал, що дорівнює 8,6, був отриманий за методикою «Склади картинку», що оцінює рівень сформованості аналізу та синтезу. Цей показник може свідчити про те, що діти в даному віці все ще стикаються з труднощами в оволодінні цими важливими когнітивними процесами. Аналіз і синтез є ключовими для розуміння складних концепцій і зв'язків, тому зниження балу в цій сфері може вказувати на необхідність розвитку навчальних програм, спрямованих на удосконалення цих навичок у дітей.

Середні бали за методиками «Яка фігура зайва?» та «Назви зайве слово» виявилися досить близькими – 8,8 і 8,9 відповідно. Це свідчить про те, що

дошкільнята мають певні здібності в області наочно-образного та словесно-логічного мислення, проте ще потребують додаткового розвитку в цій царині. Важливість наочно-образного мислення не можна переоцінити, оскільки воно допомагає дітям візуалізувати ідеї, концепції та об'єкти, що, в свою чергу, впливає на їхню здатність до розуміння навколишнього світу. Аналогічно, словесно-логічне мислення дозволяє дітям формулювати свої думки і висловлювати їх в усній або письмовій формі, що є критично важливим для успішного навчання в школі.

На противагу цим результатам, найвищий середній бал був отриманий за методикою «Склади сходинки», яка оцінює рівень розвитку наочно-дійового мислення. Цей показник може свідчити про те, що діти в цій віковій категорії мають достатній рівень розвитку навичок, пов'язаних із маніпуляцією об'єктами та виконанням практичних завдань. Наочно-дійове мислення є основою для розвитку практичних навичок і важливим етапом у підготовці дітей до більш складних навчальних завдань у школі.

Загалом, результати дослідження вказують на необхідність цілеспрямованої роботи з дошкільнятами для підвищення рівня їх аналізу та синтезу, а також наочно-образного та словесно-логічного мислення. Це може бути досягнуто через інтерактивні ігри, заняття та спеціально розроблені навчальні програми, які враховують особливості розвитку дітей. Приділення уваги цим аспектам розвитку може забезпечити краще підґрунтя для подальшого навчання та адаптації дітей у шкільному середовищі.

Дослідження також може слугувати основою для розробки нових методик і програм, які б сприяли всебічному розвитку дітей, враховуючи їхні індивідуальні потреби та здібності. Важливо не лише зосереджуватися на покращенні результатів, але й забезпечувати позитивну мотивацію до навчання, що в свою чергу сприятиме формуванню у дітей впевненості у своїх силах та бажання вчитися.

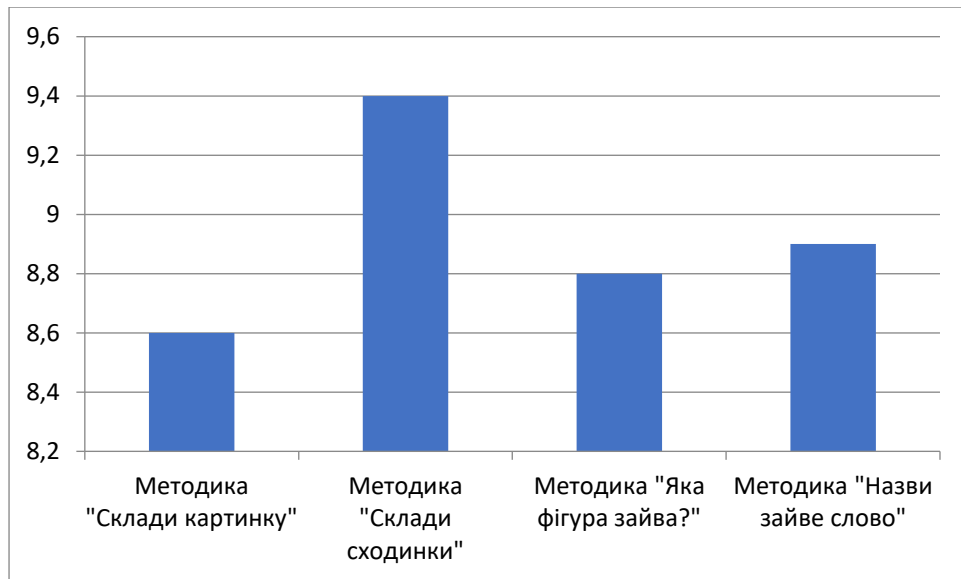

Рис. 2.5. Середні бали за методиками «Склади картинку», «Склади сходишки», «Яка фігура зайва?», «Назви зайве слово»

В рамках емпіричного дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят як рівня готовності до школи було також проведено визначення впливу екранного часу на розвиток мислення дошкільнят за допомогою розробленого опитувальника для батьків, який складався з 5 питань.

За результатами першого питання «Скільки хвилин/годин на добу Ваша дитина дивиться телевізор» опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят» 41% дошкільнят (24 особи) дивляться телевізор 30-40 хвилин на день, 38% дошкільнят (22 особи) витрачають 1-2 години на перегляд телевізора, 15% дошкільнят (9 осіб) дивляться телевізор протягом 2-3 годин, а 6% (3 особи) проводять 3-4 години за переглядом телевізора. Жодний дошкільник у дослідженні не дивиться телевізор 4 години та більше.

Отже, більшість дошкільнят (79%) дивиться телевізор в рамках 30 хвилин – 2 години на добу.

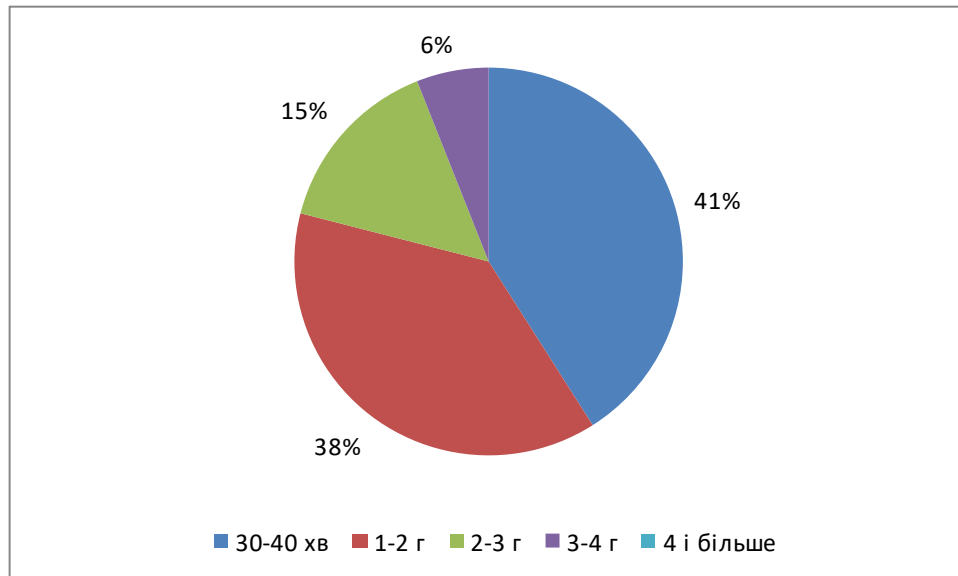

Рис.2.6. Кількість хвилин/годин перегляду телевізора на день респондентів розробленого опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят»

Друге питання опитувальника для батьків «Скільки хвилин/годин на добу *Ваша дитина* дивиться контент на планшеті/телефоні» надало наступні результати: 26% дошкільнят (15 осіб) проводять 30-40 хвилин на день за переглядом контенту на телефоні або планшеті, що свідчить про помірну активність у використанні цифрових медіа. Інші 15% (9 осіб) витрачають 1-2 години на день, що вже є значним часом для дітей такого віку. Найбільший відсоток—47% дошкільнят (27 осіб)—переглядають контент протягом 2-3 годин на день, що може бути тривалою експозицією до цифрових пристроїв. Ці дані вказують на те, що більше половини дітей проводять значний час, залучені в активності з використанням технологій.

Крім того, 9% (5 осіб) витрачають 3-4 години на день, а 3% (2 особи)— 4 і більше годин. Ці показники викликають занепокоєння, оскільки надмірний екранний час може впливати на розвиток дітей, зокрема на їхнє мислення та соціальні навички. Таким чином, важливо звернути увагу на якість контенту,

який переглядають діти, а також на баланс між активним та пасивним дозволям.

Отже, результати вказують на те, що більша кількість дошкільнят (47%) проводить 2-3 години на день за переглядом контенту на телефоні або планшеті. Це підкреслює необхідність розробки рекомендацій для батьків щодо оптимального використання екранного часу, що може включати обмеження на тривалість перегляду, а також перевагу навчальних та пізнавальних матеріалів. Таким чином, можна забезпечити більш здоровий баланс між споживанням цифрового контенту та іншими формами активності, які сприятимуть всебічному розвитку дітей.

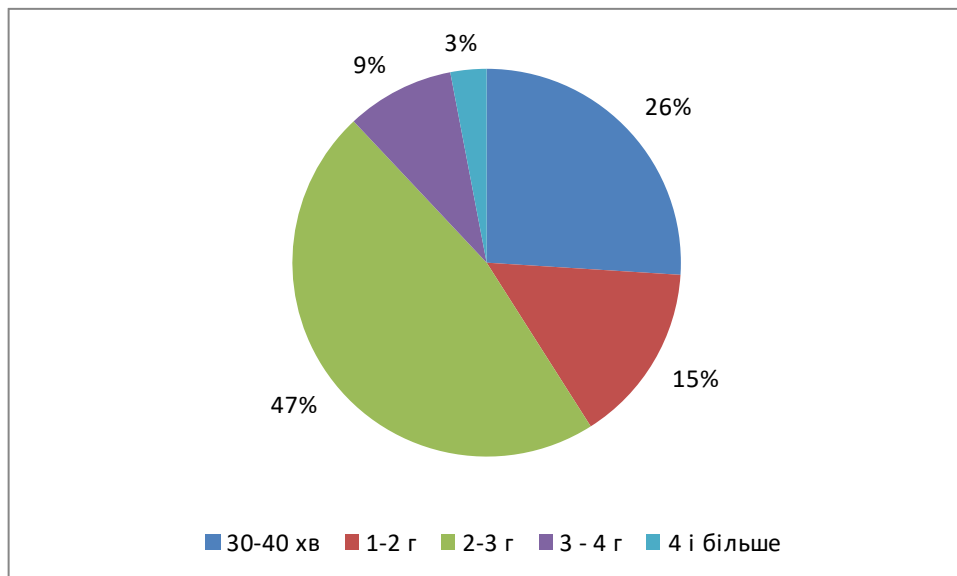

Рис.2.7. Кількість хвилин/годин перегляду контенту на телефонах/планшетах на день респондентів розробленого опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят»

Отримані результати опитування щодо здатності дітей самостійно обирати контент для перегляду свідчать про значний рівень автономності серед дошкільнят. Так, 47% дітей (27 осіб) мають змогу самостійно обирати матеріали, що, ймовірно, говорить про початковий розвиток їхньої самостійності та здатність до прийняття рішень. Це може бути позитивним

показником, оскільки свідчить про початкове формування навичок саморегуляції і критичного вибору, які важливі для розвитку незалежного мислення в майбутньому. Однак, 35% дітей (21 особа) можуть обирати контент лише іноді, що може свідчити про нерівномірний рівень розвитку самостійності у даній віковій групі. Діти, які можуть самостійно обирати контент лише час від часу, ймовірно, ще потребують підтримки батьків у цьому процесі. Це може бути результатом як різних рівнів розвитку, так і впливу дорослих, що за певних умов сприяє залежності дітей у прийнятті рішень.

Також 18% дошкільнят (10 осіб) зовсім не здатні самостійно обирати контент для перегляду. Це свідчить про наявність серед частини дітей менш розвинених навичок самостійного вибору, що може бути обумовлено або особливостями розвитку дитини, або активною участю батьків у процесі контролю та відбору контенту. Такий високий рівень залежності від дорослих може впливати на формування дитячої самостійності, тому важливо враховувати цей аспект у процесі виховання та підготовки до навчання.

Загалом, отримані результати вказують на необхідність оптимального балансу між наданням дітям можливості обирати контент самостійно та забезпеченням нагляду з боку дорослих, що допоможе формувати у них навички самостійного мислення та відповідальності. Участь дітей у прийнятті рішень сприятиме розвитку їхньої впевненості та незалежності, особливо якщо вибір супроводжується поясненнями та обговоренням щодо змісту.

Ці дані також можуть бути корисними для батьків і педагогів у розробці рекомендацій щодо використання цифрових медіа, які будуть орієнтовані на поступовий розвиток самостійності дитини, враховуючи її вік і готовність до відповідальних рішень.

Отже, більша кількість дошкільнят (47%) мають змогу самостійно обирати контент для перегляду.

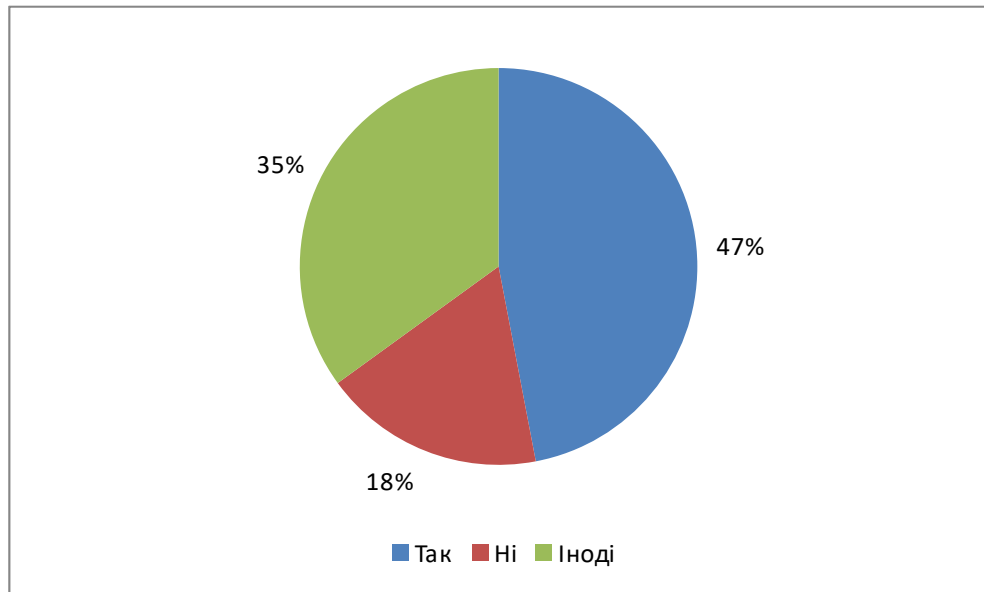

Рис.2.8. Результати питання «Чи може Ваша дитина самостійно обирати контент для перегляду?» розробленого опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят»

За результатами четвертого питання «Який контент переважає – розважальний чи навчальний?» було виявлено, що лише 9% дошкільнят (5 осіб) віддають перевагу навчальному контенту, тоді як 91% (53 особи) вибирають розважальний. Ці результати свідчать про значну домінацію розважального контенту в медіаспоживанні дітей, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для їхнього розвитку. Хоча розважальні програми можуть бути цікавими та привабливими для дітей, важливо враховувати, що вони не завжди сприяють розвитку необхідних навичок і знань, які забезпечують навчальні програми.

Високий відсоток дітей, які обирають розважальний контент, може свідчити про загальний тренд у сучасному медіарозподілі, де розважальні програми часто отримують більше уваги з боку виробників контенту, ніж навчальні. Це також може бути наслідком більшої доступності розважальних матеріалів на цифрових платформах, що робить їх привабливішими для молодшої аудиторії. Таке домінування може призводити до зменшення часу,

витраченого на навчальні та пізнавальні активності, що важливо для когнітивного розвитку дітей у дошкільному віці.

Отже, підсумовуючи результати четвертого питання, ми бачимо, що у дошкільнят переважає розважальний контент для перегляду (91%). Це викликає необхідність у розробці стратегій для батьків і вихователів, спрямованих на стимулювання дітей до вибору більш різноманітного контенту, який би включав навчальні елементи. Залучення дітей до навчальних програм і ігор, які поєднують навчання з розвагами, може допомогти забезпечити баланс між дозвіллям і освітою, сприяючи всебічному розвитку дітей.

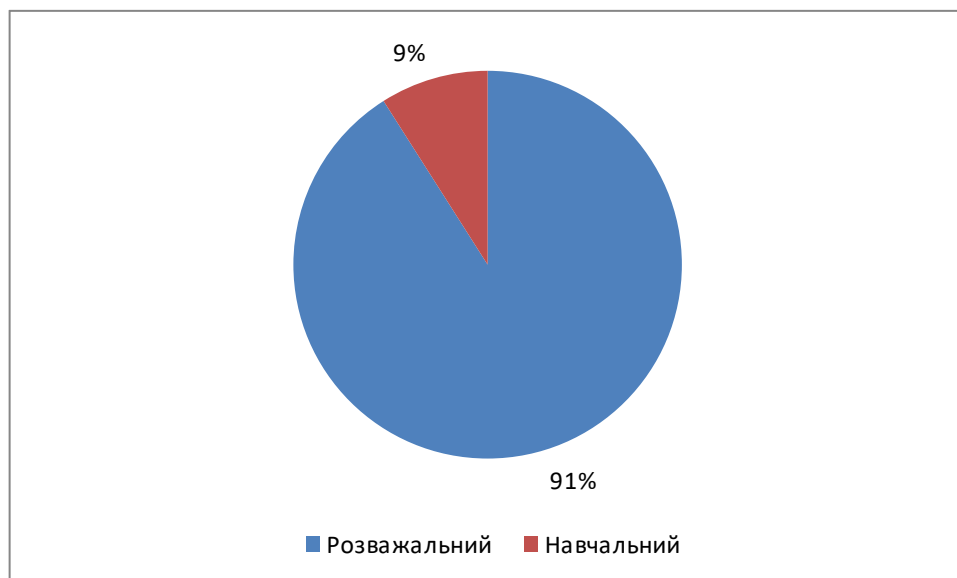

Рис.2.9. Результати питання «За часом який контент переважає – розважальний чи навчальний?» розробленого опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят»

За результатами п'ятого питання батьківського опитувальника «Чи обираєте Ви навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі?» 94% батьків дошкільнят (55 осіб) обирають навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на

телефоні/планшеті/телевізорі, а 6% батьків дошкільнят (3 особи) не роблять цього.

Таким чином, більшість батьків дошкільнят (94%) обирають своїм дітям навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі. Це може свідчити про усвідомлення важливості змісту, який діти споживають, та прагнення батьків спрямувати екранний час у напрямі розвитку дитини. Такий підхід може сприяти поліпшенню пізнавальних здібностей та інтелектуальної готовності дошкільнят до навчання в школі, адже навчальні програми можуть забезпечити відповідний рівень стимулювання їхнього мислення, уваги та пам'яті.

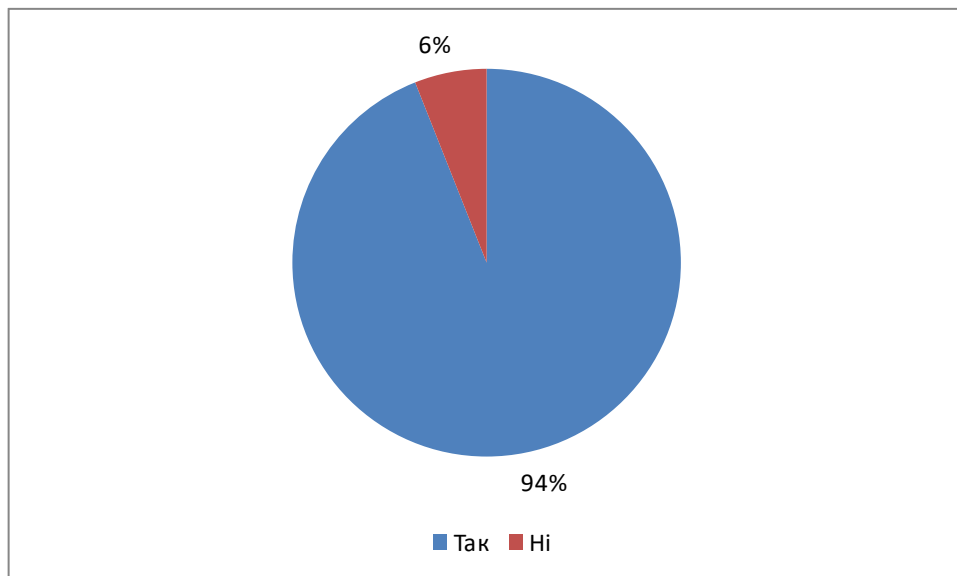

Рис. 2.10. Результати питання «Чи обираєте Ви навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі?» розробленого опитувальника для батьків «Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят»

Отже, математико-статистичний аналіз даних отриманих за результатами застосованих методик показав, що всі дошкільнята в тій чи іншій мірі демонструють високий рівень сформованості *аналізу та синтезу*. Більшість дошкільнят (97%) продемонстрували високий та дуже високий

рівень розвитку *наочно-дійового мислення*, набравши найвищий середній бал серед інших методик (9, 4). 82% дошкільнят продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку *наочно-образного мислення*. Також більшість дошкільнят (92%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку *словесно-логічного мислення*.

Результати розробленого опитувальника для батьків «*Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят*» показали, що більшість дошкільнят (79%) дивиться телевізор в рамках 30 хвилин – 2 години на добу. Більша кількість дошкільнят (47%) дивиться контент на телефоні/планшеті протягом 2-3 годин на день. 47% дошкільнят мають змогу самостійно обирати контент для перегляду. Також результати показали, що дошкільнята обирають розважальний контент для перегляду (91%). А більшість батьків дошкільнят (94%) обирають своїм дітям навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі.

3.2. Кореляційний аналіз даних, отриманих за результатами методик

Фінальним етапом даного емпіричного дослідження стало виявлення кореляційних зв'язків між показниками рівнів мислення дошкільнят, а також кореляційних зв'язків між показниками, отриманими за результатами розробленого опитувальника для батьків «*Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят*» та показниками рівнів мислення дошкільнят.

Для аналізу кореляційних зв'язків між сформованістю синтезу та аналізу, наочно-дійовим, наочно-образним та словесно-логічним мисленням дошкільнят було застосовано метод рангової кореляції Спірмена, який дозволяє оцінити ступінь залежності між двома ранговими змінними та підходить для випадків, коли дані не підпорядковуються нормальному розподілу [33].

Також в рамках емпіричного дослідження за допомогою методу рангової кореляції Спірмена були визначені особливості впливу екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку та з'ясована відмінність впливу екранного часу при перегляді телевізора та використанні телефона/планшета дошкільнятами.

Отримані нами дані свідчать, що показники за методикою «*Назви зайве слово*», які демонструють рівень розвитку *словесно-логічного мислення*, мають прямий кореляційний зв'язок з показниками всіх інших методик. Математико-статистичний аналіз виявив статистично значимі зв'язки середньої сили з показниками методики «*Склади картинку*», що досліджує сформованість аналізу та синтезу, ($r_s = 0,553$; $p = 0,001$), статистично значимий зв'язок середньої сили з показниками методики «*Склади сходинки*», яка демонструє рівень розвитку *наочно-дійового мислення* ($r_s = 0,548$; $p = 0,001$) та статистично значимий зв'язок середньої сили з показниками методики «*Яка фігура зайва?*» ($r_s = 0,590$; $p = 0,001$), яка відображає рівень розвитку *наочно-образного мислення*.

Це свідчить, що різні типи мислення (словесно-логічне, наочно-дійове, наочно-образне) взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного.

Словесно-логічне мислення, яке базується на використанні мовних і логічних структур, дозволяє дитині формувати узагальнені поняття та оперувати абстрактними ідеями. Воно сприяє розвитку аналітичних навичок, адже дитина вчиться розглядати ситуації з різних боків, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та формулювати висновки.

Наочно-дійове мислення, в свою чергу, сприяє розвитку практичних навичок через виконання дій з об'єктами. Завдяки маніпуляціям з предметами, дитина може аналізувати їх властивості та взаємозв'язки, що посилює її здатність до синтезу — об'єднання окремих елементів у єдину картину.

Наочно-образне мислення дозволяє дитині оперувати візуальними образами і уявленнями, що розвиває її здатність до спостереження і творчого

мислення. Це мислення доповнює словесно-логічне, адже уявлення про об'єкти і явища допомагає краще зрозуміти та інтерпретувати інформацію.

При цьому ці аспекти потребують подальшого вивчення та дослідження, тому що різні типи мислення (словесно-логічне, наочно-дійове, наочно-образне) взаємопов'язані, але також може бути наявним прихований фактор цього кореляційного зв'язку, або це може бути співпадінням.

Отримані дані представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.1.

Кореляційні зв'язки між показниками рівнів розвитку словесно-логічного мислення, показниками сформованості аналізу та синтезу, рівнями розвитку наочно-дійового та наочно-образного мислення (коефіцієнти рангової кореляції Спірмена r_s)

		«Склади картинку»	«Склади сходинки»	«Яка фігура зайва?»	«Назви зайве слово»
«Склади картинку»	r_s		0,226	0,253	0,553**
	p		0,198	0,150	<0.001
«Склади сходинки»	r_s	0.226		0.184	0.548**
	p	0.198		0.299	<0.001
«Яка фігура зайва?»	r_s	0.253	0.184		0.590**
	p	0.150	0.299		<0.001
«Назви зайве слово»	r_s	0.553**	0.548**	0.590**	
	p	<0.001	<0.001	<0.001	

Математико-статистичний аналіз статистичного зв'язку між показниками, отриманими за результатами батьківського опитувальника та сформованістю аналізу та синтезу виявив статистично значимий зворотній зв'язок слабкої сили з показниками питання №2 «Скільки хвилин/годин на

добу Ваша дитина дивиться контент на телефоні/планшеті?» ($r_s = -0,193$; $p = 0,027$).

Отриманий слабкий зворотний зв'язок між екранним часом і здатністю дітей до аналізу та синтезу може мати далекосяжні наслідки для підходів у вихованні й освіті дошкільнят. Показник кореляції $r_s = -0,193$ вказує на тенденцію: навіть при слабкому зв'язку екранний час має вплив на когнітивні здібності, що розвиваються в дошкільному віці. Оскільки ці здібності є основою для формування мислення, проблеми на етапі дошкільного віку можуть ускладнити дитині адаптацію до шкільного навчання, де аналіз і синтез є необхідними для виконання логічних, математичних та мовних завдань.

Такий результат також підкреслює роль якісного наповнення екранного часу. Спостереження за дітьми, які користуються екранами для пізнавальних або творчих завдань, показують, що структурований, освітній контент може мінімізувати негативний вплив. Тобто вплив екранного часу залежить не лише від тривалості, а й від змісту та типу взаємодії з пристроями. Наприклад, інтерактивний або навчальний контент може стимулювати когнітивну активність, тоді як пасивне споживання розважального контенту часто призводить до «млявого» мислення і поверхневої обробки інформації.

З іншого боку, тривалий перегляд контенту, навіть якщо він навчальний, може призводити до перевантаження когнітивних процесів, що вимагають активної розумової діяльності. У таких випадках дошкільнята можуть втрачати здатність утримувати увагу на інших видах активності, зокрема на активній грі або творчих завданнях, які сприяють розвитку аналізу, синтезу та інших ключових навичок.

Таким чином, для забезпечення гармонійного когнітивного розвитку дітей дошкільного віку необхідно не лише обмежувати тривалість екранного часу, а й приділяти увагу його змісту. Підбір якісного освітнього контенту і чергування екранного часу з активною діяльністю є важливими для

формування повноцінних когнітивних здібностей. Отримані результати можуть бути корисними для психологів, педагогів та батьків у створенні програм та рекомендацій для оптимізації використання цифрових медіа в житті дітей.

Отримані дані представлені в таблиці нижче.

Таблиця 3.2.

Кореляційний зв'язок між показниками сформованості аналізу та синтезу та кількістю годин перегляду контенту на телефоні/планшеті (коефіцієнти рангової кореляції Спірмена rs)

		«Склади картинку»	«Склади сходинки»	«Яка фігура зайва?»	«Назви зайве слово»
Екранний час (планшет)	rs	-0,193*	0,013	-0,197	-0,207
	p	0,027	0,943	0,264	0,240

При цьому математико-статистичний аналіз не виявив жодних статистично значимих зв'язків між показниками рівня розвитку мислення дошкільнят з показниками питання №2 «Скільки хвилин/годин на добу Ваша дитина дивиться телевізор?» ($p > 0,05$).

Аналіз результатів дослідження показав відсутність статистично значущого зв'язку між часом перегляду телевізора та розвитком різних типів мислення у дошкільнят. Це може свідчити про те, що на когнітивні процеси дітей дошкільного віку перегляд телевізора справляє значно менший вплив, ніж взаємодія з більш індивідуальними пристроями, такими як телефони чи планшети. Оскільки телевізор зазвичай розташований у загальному просторі, час його перегляду частіше контролюється дорослими, що може зменшувати вплив на дитину порівняно з самостійним використанням планшета або телефону.

Відсутність впливу телевізора на сформованість навичок аналізу та синтезу, а також на розвиток наочно-дійового, наочно-образного і словесно-логічного мислення може бути пов'язана з тим, що телебачення надає здебільшого пасивний контент. Під час перегляду телевізора дитина не взаємодіє з інформацією, не натискає кнопки і не отримує зворотний зв'язок, як у випадку з мобільними пристроями, що може знижувати рівень залученості та когнітивного навантаження.

Іншим важливим аспектом є те, що перегляд телевізора частіше асоціюється із спільним переглядом в оточенні членів родини, що потенційно може мати корекційну роль. Під час такого спільного перегляду дорослі можуть коментувати або пояснювати зміст програм, тим самим знижуючи пасивність сприйняття і підтримуючи когнітивну активність дитини. Такі обговорення можуть навіть підсилювати розвиток когнітивних навичок дитини, додаючи контекст до побаченого на екрані.

З іншого боку, відсутність зв'язку між екранним часом перегляду телевізора та показниками мислення може вказувати на те, що телевізор не чинить значного навантаження на когнітивні процеси дошкільнят. Наочно-образне, наочно-дійове та словесно-логічне мислення формуються, здебільшого, через активні види діяльності, такі як гра, навчання чи спілкування, а не пасивний перегляд. Для формування цих навичок дитині необхідно самому аналізувати та інтерпретувати інформацію, що значною мірою відрізняється від перегляду телевізійних програм.

Цей висновок може стати основою для рекомендацій щодо підходу до екранного часу: контролюючи час і формат споживання контенту на телевізорі, батьки можуть мінімізувати його негативний вплив і навіть сприяти розвитку комунікативних і когнітивних навичок. Це дослідження підкреслює необхідність диференційованого підходу до розуміння впливу різних видів екранів і медіа на розвиток мислення дошкільнят, оскільки кожен з типів медіа може мати свої специфічні впливи та наслідки.

Отже, результати дослідження показали, що перегляд телевізора не чинить негативного впливу на розвиток і формування у дошкільнят таких когнітивних навичок, як аналіз і синтез, а також на розвиток наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення. У той же час використання телефонів і планшетів пов'язане з негативними змінами в здатності дітей до аналізу та синтезу, що вказує на різницю у впливі різних видів цифрових медіа на розвиток мислення дошкільнят.

Отримані дані представленні в таблиці нижче.

Таблиця 3.3.

Кореляційні зв'язки між показниками рівнів розвитку мислення дошкільнят та кількістю екранного часу перегляду телевізору (коефіцієнти рангової кореляції Спірмена r_s)

		«Склади картинку»	«Склади сходинки»	«Яка фігура зайва»	«Назви зайве слово»
Екранний час (Телевізор)	r_s	0,025	-0,084	-0,012	0,120
	p	0,889	0,636	0,948	0,497

Крім того, не було знайдено достовірної різниці між показниками розвитку мислення у рамках груп дошкільнят, що можуть самостійно обирати контент для перегляду та ні. (за критерієм Н-Краскела Уоллеса $p = 0,127$).

Аналіз залежності результатів розвитку мислення від виду контенту (розважальний або навчальний) провести не вдалось, так як більше 90% респондентів указали, що обирали розважальний контент.

Таким чином, аналіз кореляційних зв'язків між сформованістю синтезу та аналізу, наочно-дійовим, наочно-образним та словесно-логічним мисленням дошкільнят за допомогою методу рангової кореляції Спірмена продемонстрував, що показники рівня розвитку *словесно-логічного мислення* мають прямі статистично значимі зв'язки середньої сили з показниками сформованості аналізу та синтезу, ($r_s = 0,553$; $p = 0,001$), показниками рівня

розвитку *наочно-дійового мислення* ($r_s = 0.548$; $p = 0,001$) та показниками рівня розвитку *наочно-образного мислення*. ($r_s = 0.590$; $p = 0,001$). Це довело, що різні типи мислення взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Це взаємодоповнення сприяє загальному розвитку когнітивних здібностей, що є критично важливим для успішної адаптації дитини в навчальному середовищі.

Також в рамках емпіричного дослідження за допомогою методу рангової кореляції Спірмена були визначені особливості впливу екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку та з'ясована відмінність впливу екранного часу при перегляді телевізора та використанні телефону/планшета дошкільнятами. Отримані нами дані свідчать, що екранний час перегляду телевізора не має впливу на розвиток і сформованість аналізу та синтезу у дошкільнят, а також на їхній розвиток наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення. Але при цьому дослідження показало, що екранний час перегляду контенту на телефоні/планшеті має значимий зворотній зв'язок слабкої сили з показниками сформованості аналізу та синтезу ($r_s = -0,193$; $p = 0,027$), що доводить, що екранний час перегляду контенту на телефоні/планшеті має негативний вплив на сформованість у дошкільнят здатності до аналізу та синтезу.

Таким чином, результати емпіричного дослідження показали, що час, проведений дошкільнятами за переглядом телевізора, не має негативного впливу на розвиток і сформованість таких когнітивних процесів, як аналіз і синтез, а також на розвиток наочно-дійового, наочно-образного та словесно-логічного мислення. На відміну від цього, використання телефонів та планшетів виявилось пов'язаним із негативними змінами в здатності дітей до аналізу та синтезу, що свідчить про різний вплив цифрових медіа на розвиток мислення дошкільнят.

3.3. Рекомендації для поліпшення розвитку мислення у дітей дошкільного віку

Розвиток мислення у дітей є важливим аспектом їхньої підготовки до школи, що впливає на всі сфери їхнього навчання та особистісного розвитку. Розвинене мислення допомагає дітям легше засвоювати нову інформацію та швидше адаптуватися до навчального процесу. Це забезпечує кращі результати в навчанні.

Так як провідним видом діяльності дошкільнят є гра, наступні види ігрової активності можуть значно допомогти у розвитку когнітивних здібностей дітей [8].

1. Гра «Гра з м'ячем»

Завдання: Ця гра розвиває логічне мислення та здатність до класифікації. Дорослий кидає дитині м'яч і називає родове поняття (наприклад, "меблі"). Дитина ловить м'яч і називає кілька видів із цієї категорії: "стілець", "шафа", "стіл". Також дорослий може назвати видове поняття (наприклад, "плаття"), а дитина повинна відповісти родовою назвою ("одяг"). Це тренує пам'ять, мовлення і вміння відрізнити загальне від конкретного.

2. Гра «Підбери пару»

Завдання: *Мета гри* — навчити дитину встановлювати логічні зв'язки між предметами. Дорослий називає перше слово з пари, а дитина підбирає друге за аналогією. Наприклад: "птаха — пір'я, риба — ... (луска)", "учитель — школа, лікар — ... (лікарня)". Ця гра розвиває асоціативне мислення і навички побудови логічних зв'язків.

3. Гра «Склади узор»

Завдання: За допомогою кольорових трикутників дитина має скласти візерунок за зразком, який пропонує дорослий. Використання цієї гри за методикою Б. Нікітіна сприяє розвитку просторового мислення, уваги та

дрібної моторики. Ускладнювати гру можна, додаючи різні форми або кольори для створення складніших візерунків.

4. Гра «Склади квадрат»

Завдання: Використовуючи частини фігури, дитина має скласти один великий квадрат. Ця вправа (також за методикою Б. Нікітіна) допомагає розвивати логічне та образне мислення, розуміння форми і структури предметів.

5. Гра «Порівняй предмети»

Завдання: Дитина повинна подумати та назвати, чим схожі та чим відрізняються два запропоновані предмети (наприклад, муха і метелик, стіл і стілець, місто і село). Ця гра розвиває навички аналізу, порівняння, а також вміння знаходити спільне та відмінне.

6. Гра «Закінчи слово»

Завдання: Дорослий вимовляє перший склад слова, а дитина має закінчити слово. Наприклад, дорослий каже "по", дитина продовжує "поїзд" або "посуд". Це завдання розвиває фонематичний слух, лексичний запас і швидкість мислення.

7. Гра «Знайди зайве слово»

Завдання: Дитина має визначити, яке з кількох запропонованих слів є "зайвим". Наприклад: "сніг, лижі, санки, ковзани" — тут зайве "сніг", бо це не предмет, а явище. Гра вчить розрізняти категорії, розвиває логіку та увагу до деталей.

8. Гра «Продовж речення»

Завдання: Дитина повинна придумати логічне завершення для названої ситуації. Наприклад: "Метелик залетів у кімнату... (і Маринка почала його ловити)". Ця гра розвиває причинно-наслідкове мислення, фантазію та вміння будувати логічно завершені висловлювання.

Ці ігри допомагають дошкільнятам розвивати різні аспекти мислення, включаючи логіку, увагу, пам'ять і мовлення, а також підготують їх до шкільного навчання.

Додатковими узагальнюючими рекомендаціями щодо покращення когнітивного розвитку дітей дошкільного віку можуть бути наступні:

1. Активні ігри. Включайте ігри, що сприяють розвитку мислення, такі як «Знайди зайве слово», «Підбери пару» або логічні ігри. Це допоможе дітям практикувати аналітичні навички в ігровій формі.

2. Креативні заняття. Залучайте дітей до творчих занять, таких як малювання, ліплення або конструювання, що стимулюють уяву та креативне мислення.

3. Питання та обговорення. Заохочуйте дітей ставити запитання та висловлювати свої думки. Це сприяє розвитку критичного мислення та вміння аналізувати інформацію.

4. Систематичні вправи. Використовуйте вправи для розвитку різних типів мислення, зокрема словесно-логічного, наочно-дійового та наочно-образного, наприклад, через розв'язання простих логічних задач.

5. Читання книг. Читайте дітям різні книги, ставлячи запитання про зміст. Це розвиває уяву та сприяє формуванню аналізу і синтезу інформації.

6. Групова діяльність. Організуйте колективні ігри та заняття, де діти можуть взаємодіяти одне з одним, що допомагає розвивати соціальне та логічне мислення.

7. Використання технологій. Залучайте освітні програми та ігри на електронних пристроях, які спеціально розроблені для розвитку мислення, але обмежуйте загальний екранний час.

8. Спостереження за навколишнім світом. Проводьте час на природі, спостерігаючи за явищами, рослинами та тваринами, що допомагає дітям вчитися аналізувати та класифікувати.

9. Різноманітність діяльності. Чередуйте різні види діяльності – від рухливих ігор до занять, що вимагають сидіння та концентрації, щоб підтримувати зацікавленість дітей.

Ці рекомендації можуть суттєво допомогти в розвитку мислення у дошкільників, сприяючи їхньому всебічному розвитку.

Щоб сприяти здоров'ю та розвитку дітей у *цифровому світі*, медичні працівники та фахівці раннього розвитку мають бути обізнані про вплив медіа з раннього віку та надавати сім'ям рекомендації щодо відповідних практик використання екранного часу. Зростає кількість доказів, що раннє дитинство є критичним періодом для пріоритетних втручань, які можуть запобігти проблемному використанню екранів. Залучення батьків та взаємодія з дитиною можуть допомогти родинам використовувати цифрові медіа позитивно (з освітньою, уявною та ігровою метою) та безпечніше.

Більш конкретні рекомендації для сімей включають наступне [68]:

1. Мінімізуйте час перед екраном:

- Для дітей віком до 2 років не рекомендується екранний час, окрім відеоспілкування з турботливими дорослими. Немає доказів того, що раннє введення технологій є корисним.

- Для дітей 2-5 років обмежте регулярний або сидячий екранний час до приблизно 1 години на день або менше.

2. Уникайте рутинного екранного часу для дітей молодших за 5 років у дитячих закладах.

- Підтримуйте щоденні періоди без екранів, особливо під час сімейних прийомів їжі та читання книг.

- Уникайте використання екранів за годину до сну через можливі стимулюючі та пригнічувальні ефекти на мелатонін.

3. Зменшіть ризики, пов'язані з екранним часом:

- Будьте присутніми та залученими під час використання екранів, і коли це можливо, дивіться разом з дітьми, щоб моделювати та заохочувати цифрову

грамотність. Допоможіть дітям розпізнавати та ставити під сумнів рекламні повідомлення, стереотипи та інший проблемний контент.

- Будьте в курсі контенту і віддавайте перевагу освітнім, відповідним за віком та інтерактивним програмам. Заохочуйте використання цифрових пристроїв для творчих занять, таких як малювання, замість пасивного перегляду.

- Використовуйте виховні стратегії, які підтримують розвиток навичок саморегуляції у дітей, не покладаючись на медіа.

- Керуйте та контролюйте медіаспоживання маленьких дітей, створюючи списки відтворення або вибираючи відповідні канали, особливо на відкритих платформах, як-от YouTube. Обмежуйте вплив дітей на рекламу та комерційний контент.

4. Будьте уважні щодо сімейного використання екранного часу:

- Оцініть поточні медіазвички і розробіть сімейний медіаплан, щоб визначити, коли, як і де можна (і не можна) використовувати екрани.

- Пріоритизуйте спільне сімейне використання медіа (перегляд телевізора чи фільмів разом, спільні відеоігри) замість самостійного користування дітьми.

- Заохочуйте старших братів та сестер допомагати "наставляти" молодших дітей у їхньому цифровому досвіді, підтримуючи використання цифрових медіа як соціально активної сімейної діяльності.

- Пам'ятайте: надмірний екранний час означає втрату можливостей для навчання та розвитку.

5. Дорослі повинні демонструвати здорові звички використання екранів:

- Заохочуйте і беріть участь у діяльності, не пов'язаній з екранами, наприклад спільне читання, ігри на відкритому повітрі, прості настільні ігри та рукоділля.

- Вимикайте пристрої під час сімейного часу вдома та поза домом.

- Вимикайте екрани, коли вони не використовуються, та уникайте фонових телевізійних трансляцій.
- Підтримуйте політику здорового використання екранів у дитячих закладах, школах та на рівні місцевих органів влади.(Ponti M, 78).

Таким чином, розвиток мислення у дітей є ключовим аспектом їхньої підготовки до школи, що впливає на всі сфери навчання та особистісного зростання. Оскільки основним видом діяльності для дошкільнят є гра, різноманітні ігрові форми активності можуть значно сприяти розвитку когнітивних здібностей дітей.

Для забезпечення здорового розвитку дітей у цифровому середовищі психологи та фахівці з раннього розвитку повинні бути обізнані про вплив медіа з раннього віку та надавати сім'ям рекомендації з раціонального використання екранного часу, що включає його обмеження, уникання рутинного перегляду, зниження ризиків, контроль за медіаспоживанням, дотримання сімейного медіаплану та демонстрацію дорослими здорових навичок без використання цифрових пристроїв.

Висновки до третього розділу

Отже, у рамках емпіричного дослідження для детальної оцінки психологічних особливостей мислення дошкільнят було використано ряд методик, які надали змогу отримати емпіричні показники й надати їм якісну та кількісну оцінку.

Математико-статистичний аналіз даних, отриманих за результатами застосованих методик показав, що 68% дошкільнят демонструють високий та дуже високий рівень сформованості *аналізу та синтезу*. Більшість дошкільнят (97%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку *наочно-дійового мислення*, представивши найвищий середній бал серед інших методик (9, 4). 82% дошкільнят продемонстрували високий та дуже високий

рівень розвитку *наочно-образного мислення*. Також більшість дошкільнят (92%) продемонстрували високий та дуже високий рівень розвитку *словесно-логічного мислення*.

Результати розробленого опитувальника для батьків «*Вплив екранного часу на розвиток мислення дошкільнят*» показали, що більшість дошкільнят (79%) дивиться телевизор в рамках 30 хвилин – 2 години на добу. Більша кількість дошкільнят (47%) дивиться контент на телефоні/планшеті протягом 2-3 годин на день. 47% дошкільнят мають змогу самостійно обирати контент для перегляду. Також результати показали, що дошкільнята обирають розважальний контент для перегляду (91%). А більшість батьків дошкільнят (94%) обирають своїм дітям навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі.

Фінальним етапом емпіричного дослідження стало виявлення кореляційних зв'язків між розвитком синтезу та аналізу, а також наочно-дійовим, наочно-образним і словесно-логічним мисленням дошкільнят. Аналіз, проведений за допомогою методу рангової кореляції Спірмена, продемонстрував, що показники рівня розвитку *словесно-логічного мислення* мають прямі статистично значимі зв'язки середньої сили з показниками сформованості *аналізу так синтезу*, ($r_s = 0,553$; $p = 0,001$), показниками рівня розвитку *наочно-дійового мислення* ($r_s = 0,548$; $p = 0,001$) та показниками рівня розвитку *наочно-образного мислення*. ($r_s = 0,590$; $p = 0,001$). Це довело, що різні типи мислення взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. Це взаємодоповнення сприяє загальному розвитку когнітивних здібностей, що є критично важливим для успішної адаптації дитини в навчальному середовищі.

У рамках емпіричного дослідження також було використано метод рангової кореляції Спірмена для вивчення впливу екранного часу на розвиток мислення у дітей дошкільного віку. Було виявлено, що існують суттєві

відмінності в ефекті екранного часу між переглядом телевізора та використанням телефонів або планшетів. Отримані дані показали, що перегляд телевізора не впливає на розвиток і формування аналізу та синтезу у дошкільнят, а також на їхнє наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне мислення. Водночас дослідження вказало на те, що використання телефонів і планшетів негативно впливає на здатність дітей до аналізу та синтезу, що свідчить про різний вплив цифрових медіа на розвиток мислення дошкільнят.

Отже, розвиток мислення у дітей є основоположним для їхньої шкільної підготовки, впливаючи на всі аспекти навчання та особистісного зростання. Оскільки для дошкільнят гра є основним видом діяльності, різноманітні ігрові форми можуть істотно сприяти розвитку їхніх когнітивних навичок. Для підтримки здоров'я та розвитку дітей у цифровому середовищі психологи та фахівці раннього розвитку повинні бути поінформовані про вплив медіа з раннього віку та надавати сім'ям рекомендації щодо правильного використання екранного часу, які включають обмеження екранного часу, уникання рутинного, безцільного екранного часу, зменшення ризиків та контроль за медіаспоживанням дитини, збільшення часу сімейного медіаплану, демонстрація дорослими здорових звичок без цифрових пристроїв.

Дані цього дослідження щодо психологічних особливостей мислення дошкільнят як показника готовності до школи можуть стати основою для підготовки лекцій і семінарів з психології та педагогіки, а також допоможуть вдосконалити методики підготовки дітей до школи, зокрема з акцентом на розвиток мислення та когнітивних процесів, що сприятимуть легшому засвоєнню навчального матеріалу. Крім того, дослідження може бути корисним для розробки спеціальних програм, спрямованих на підвищення інтелектуальної готовності дошкільнят, та для створення рекомендацій щодо використання цифрових медіа.

ВИСНОВКИ

За результатами здійсненого теоретико-емпіричного дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят як рівня готовності до школи можна зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз наукової психологічної літератури показав, що дошкільний період охоплює три етапи: молодший (3-4 роки), середній (4-5 років) та старший дошкільний вік (5-6/7 років). На кожному з них дитина поступово розвиває нові соціальні зв'язки, набуває самостійності, розвиває мовлення, увагу та сенсорні здібності, що підвищує її здатність сприймати навколишній світ. Розвиток когнітивних процесів, таких як мислення, пам'ять, увага та уява, стає особливо важливим для підготовки до школи. Під час гри діти засвоюють основні знання і розвивають інтелектуальні навички, що формують основу для подальшого навчання.

Загалом, психологічна готовність до школи включає інтелектуальні, мотиваційні, емоційні та соціальні аспекти. Інтелектуальна готовність охоплює когнітивні навички та базові знання, необхідні для успішного навчання. Мислення відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки дозволяє дитині розуміти, аналізувати та використовувати інформацію. У середньому дошкільному віці мислення дітей змінюється від наочно-дійового до наочно-образного. Логічні операції, такі як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та абстрагування, активно розвиваються під час ігрової діяльності та інших творчих занять, таких як малювання, ліплення та конструювання. У старшому дошкільному віці починає також формуватися словесно-логічне мислення.

Багато досліджень щодо мислення дошкільнят фокусуються на впливі екранного часу та цифрових медіа на когнітивний розвиток. Дослідження показують, що діти дошкільного віку, які дотримуються рекомендацій із обмеження екранного часу, частіше мають кращу робочу пам'ять порівняно з

тими, хто таких рекомендацій не дотримується. Цифрові медіа, як телепередачі та відеоігри, можуть позитивно впливати на мислення, якщо мають пізнавальний і навчальний зміст. Однак виключно розважальні програми можуть негативно впливати на розвиток мислення дитини.

2. Емпіричне дослідження кореляційних зв'язків між сформованістю синтезу та аналізу, наочно-дійовим, наочно-образним та словесно-логічним мисленням дошкільнят показало, що показники рівня розвитку словесно-логічного мислення мають прямі статистично значимі зв'язки середньої сили з показниками сформованості аналізу та синтезу, ($r_s = 0,553$; $p = 0,001$), показниками рівня розвитку наочно-дійового мислення ($r_s = 0,548$; $p = 0,001$) та показниками рівня розвитку наочно-образного мислення. ($r_s = 0,590$; $p = 0,001$). Це довело, різні види мислення тісно взаємопов'язані та доповнюють одне одного. Така взаємодія сприяє загальному розвитку когнітивних навичок, що має вирішальне значення для успішної адаптації дитини в навчальному середовищі.

3. Емпіричне визначення особливості впливу екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку показало, що існують значні відмінності у впливі екранного часу між переглядом телевізора та використанням телефонів чи планшетів. Дані показують, що перегляд телевізору не впливає на розвиток і формування в дошкільнят навичок аналізу й синтезу, а також на наочно-дійове, наочно-образне й словесно-логічне мислення. Водночас дослідження виявило, що екранний час на телефоні чи планшеті має статистично значущий зворотний зв'язок слабкої сили із рівнем сформованості навичок аналізу та синтезу ($r_s = -0,193$; $p = 0,027$), що свідчить про негативний вплив цього виду екранного часу на здатність дошкільнят до аналізу та синтезу та виявляє різний вплив цифрових медіа на розвиток мислення дошкільнят.

4. Теоретичний та емпіричний аналіз питання психологічних особливостей мислення дошкільнят як рівня готовності до школи дозволив розробити рекомендації щодо поліпшення розвитку інтелектуальної

готовності дошкільнят до шкільного навчання. Вони включають різноманітні види ігор, спрямованих на розвиток мислення, так як провідною діяльністю у дошкільному віці є гра, креативні завдання на формування аналізу, синтезу, наочно-образного мислення та словесно-логічного мислення та рекомендації з раціонального використання екранного часу, що передбачають його обмеження, уникання безцільного перегляду, зменшення ризиків та контроль медіаспоживання дитини, збільшення часу для спільного сімейного медіапланування, а також демонстрацію здорових звичок дорослими без цифрових пристроїв.

Отже, психологічні особливості мислення дошкільнят є важливим індикатором їхньої готовності до школи. На цьому етапі мислення дитини переходить від наочно-дійового до наочно-образного, а в старшому дошкільному віці починає формуватися словесно-логічне мислення. Розвиток таких навичок, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, і здатність до абстрагування свідчать про зрілість когнітивних функцій, необхідних для успішного навчання. Ці вміння дозволяють дитині розуміти та опрацьовувати навчальний матеріал, вирішувати завдання, а також самостійно приймати рішення в нових ситуаціях. Таким чином, розвиток мислення у дошкільнят формує основу для подальшого успішного навчання і є важливою частиною їхньої психологічної готовності до школи. Подальше вивчення впливу екранного часу на розвиток мислення дітей дошкільного віку є важливим для розуміння, як цифрові технології формують когнітивні здібності та готують дитину до навчання. Це дослідження дозволить розробити рекомендації для оптимального використання екранів, що сприятиме здоровому розвитку мислення у дітей.

Результати дослідження психологічних особливостей мислення дошкільнят як показника готовності до школи можуть бути корисні для підготовки лекцій та семінарів з психології й педагогіки, а також для вдосконалення методик підготовки дітей до школи, зокрема розвитку

мислення та когнітивних процесів для легшого засвоєння навчального матеріалу. Дослідження також може сприяти розробці спеціальних програм і тренінгів для розвитку інтелектуальної готовності дошкільнят до школи та створення рекомендацій щодо якісного використання цифрових медіа, що важливо для педагогів, психологів і батьків для створення оптимальних умов навчання та розвитку дитини.

Таким чином, всі завдання дослідження виконано, а поставлену мету досягнуто.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'V. Sinf' or similar, located in the bottom right corner of the page.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / під наук. керівн. Т.О. Піроженко. Київ, 2021, 37 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Vazovoho%20ko_mponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
2. Біла І.М. Відповідальне батьківство: соціально-психологічні аспекти: підручник. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 278 с.
3. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: парціальна програма для системи дошкільної освіти. Київ, 2019. 32 с.
4. Гавриш Н. Школа мислення для дошкільників» Вихователь-методист дошкільного закладу. 2020. № 10. URL: <https://emetodyst.mcfr.ua/?mid=35281>
5. Ганжа С. Трофимова Л. Буккросинг у дитсадку. Дошкільне виховання. 2019. №7. с. 23.
6. Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : матеріали II Всеукраїнського науковопрактичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 278 с.
7. Демченко Ю. М., Нікітіна О. О. Особливості розвитку творчого мислення дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. – 2021.
8. Діагностика готовності дітей до школи / [упоряд.: О. Дєдов]. – Хотин, 2014. – 194 с.
9. Драч Л. Готовність до шкільного навчання. Психолог дошкільця. 2017. №3. С 18-20.
10. Карабаєва, І. І., and Н. В. Савінова. "Моніторинг якості дошкільної освіти: кваліметричний підхід до оцінки розвитку дитини." *Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна (2016).*

11. Карабаєва І. Дитячий садок і Нова українська школа: як прокласти місток. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 9.
12. Козігора М.А Психологічна готовність дитини до навчання в школі. Теорія та методика навчання (з галузей знань). 2019. Випуск 16. Т. 2. С. 65-68.
13. Козира В.М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. 60 с.
14. Кот Н.А., Тельчарова О.П. Попередження шкільної дезадаптації як передумова функціонування Нової української школи. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової 206 української школи: зб. наук. пр. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2020. С. 202-211. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721181/1/Дошкільна%20освіта%20в%20контексті%20ідей%20Нової%20української%20школи.pdf>
15. Коченгіна М. Дошкільник і книжка: щоб знайомство було вдалим. Дошкільне виховання. 2018. № 2. с. 6.
16. Логінова В.І. Розвиток мовлення в діяльності дошкільників. Обрії: наук.-пед. ж-л. 2016. № 2 (19). С. 97-100.
17. Луценко Т.О. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками : навч. посіб. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2019. 95 с.
18. Мельниченко О. В., Дяченко І. Л. Розвиток елементарних основ критичного мислення дітей старшого дошкільного віку засобами ситуативно-ігрових вправ. 2020. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32794/1/O_Melnichenko_I_Diachenko_TPR_NOUF_64_PI.pdf
19. Методичні рекомендації до курсу «Діагностика і корекція кризових станів вікового розвитку особистості» для студентів спеціальності 053 «Психологія» / Юнг Н.В.. - Одеса : Букаєв В.В.:.- 2023.- 22 с.
20. Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти. Київ, 2021.

21. Нова Українська Школа: концептуальні засади реформування середньої школи. [упоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р. ; за заг. ред. Грищенка М.]. [Б. м., 2016]. 40 с.
22. Новак О.М. Готовність дитини до навчання у школі як основа забезпечення наступності навчання в дошкільних навчальних закладах та початковій школі. URL: <http://irbisnbuv.gov.ua> > irbis_nbuv > cgiirbis_64 (дата звернення 21.04.2021).
23. Нужда А. Психологічні особливості розвитку мислення дітей дошкільного віку // Організація освітнього простору у закладі дошкільної освіти і школі: проблеми і перспективи: зб. наукових праць: в 2-х ч. / за заг. ред.: О.О.Максимової, М.А.Федорової. Житомир: ФОП Левковець, 2020. Ч. 2. 239 с.
24. Олійник І.В., Ноженко Ю.М. Феномен психологічної готовності дітей до навчання у школі в психолого-педагогічній літературі. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2017. № 2 (14). С. 84-89.
25. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 296 с.
26. Павелків Р.В. Вікова психологія. К.: Каравелла, 2015. – 469 с.
27. Павленко В. В. Особливості розвитку креативного мислення школярів // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2015. – Вип. 10. – С. 103-109.
28. Піроженко Т. О. Проблема готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування сучасної школи: співвідношення ключових понять // Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : матеріали II Всеукраїнського

- науковопрактичного семінару (20 травня 2021 р., м. Київ). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 278 с.
29. Піроженко Т., Карабаєва І., Соловйова Л., & Хартман О. Якісна та кількісна характеристика готовності старших дошкільників до навчання у школі. Психологічний часопис. 2023. № 9 (1), С. 41–49. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.1.4>
30. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: метод. посіб. для вчителів . Київ, 2017. 96 с.
31. Помиткіна Л. В. Психодіагностика в процесі консультативної діяльності / Консультативна психологія: 14 підручник // І. С.Булах, В. У.Кузьменко, Е. О.Помиткін [та ін.]: – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – С.191-209
32. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко». 2018 р.
33. Псядло Э.М. Практикум по прикладной статистике. / Э.М. Псядло – Одеса: «Фенікс», 2021. – 122 с.
34. Соловйова Л.І. Довільна поведінка як чинник прийняття дитиною соціально значущих цінностей. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посіб. / Т.О. Піроженко, Л.І. Соловйова, І.І. Карабаєва [та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. Київ, 2017. С. 50–61.
35. Соловйова Л.І. Дієвість цінностей дитини на перехідному етапі від дошкільної до початкової освіти. Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи: зб. наук. пр. за заг. ред. Г.В. Беленької, В.І. Бондар, І.М. Шоробури. Хмельницький, 2020. С. 342–352.
36. Чемерпільська А. Особливості розвитку наочно-образного мислення у старшому дошкільному віці //Актуальні проблеми психології в закладах освіти. – 2015. – Т. 5. – С. 91-94.
37. Швидка І., Козак Л. Якість дошкільної освіти на сучасному етапі. ISSN Online: 2312- 5829. Освітологічний дискурс. 2018. № 3-4 (22-23).

38. Anderson DR, Kirkorian HL. Cognition and media. In: Lerner RM, Liben LS, Mueller U, eds. *Handbook of Child Psychology and Developmental Science*, 7th Edition, Vol 2: Cognitive Processes. Hoboken, NJ: Wiley; 2015:949–994 (Google Scholar).
39. Anderson, Daniel R., Kaveri Subrahmanyam, and Cognitive Impacts of Digital Media Workgroup. "Digital screen media and cognitive development." *Pediatrics* 140.Supplement_2 (2017): S57-S61.
40. Bales, D. (2014). Building baby's brain: Buffering the brain from toxic stress.
41. Barbu R. Literature review on screen use in children aged 0-5 years (synthesis). Prepared for the Canadian Paediatric Society's Digital Health Task Force, June 2021
42. Berry D, Blair C, Urasche A, Willoughby M, Vernon-Feagans, et al. Child care and resting cortisol across early childhood: Context matters. *Dev Psychol.* 2014;50:514–25. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)].
43. Bierman KL, Nix RL, Heinrichs BS, Domitrovich CE, Gest SD, et al. Effects of Head Start REDI on children's outcomes 1 year later in different kindergarten contexts. *Child Dev.* 2014;85:140–59. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
44. Blair C. Stress and the development of executive functions: experiential canalization of brain and behavior. In: Zelazo PD, Sera MD, editors. 37th Minn. Symp. Child Psychol.: Developing Cognitive Control Processes: Mechanisms, Implications, and Interventions; Hoboken, NJ: Wiley; 2014. pp. 145–80. [[Google Scholar](#)]
45. Blair C, Raver CC. Closing the achievement gap through modification of neurocognitive and neuro-endocrine function: results from a cluster randomized controlled trial of an innovative approach to the education of children in kindergarten. *PLOS ONE*. 2015 In press. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
46. Blair C, Raver CC. School readiness and self-regulation: a developmental psychobiological approach. *Annu Rev Psychol.* 2015 Jan 3;66:711-31. doi:

- 10.1146/annurev-psych-010814-015221. Epub 2014 Aug 21. PMID: 25148852; PMCID: PMC4682347.
47. Chaudron, S., Di Giota, R., Gemo, M. (2018). Young Children (0–8) and Digital Technology, a Qualitative Study across Europe. Joint Research Centre (European Commission). <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC110359>
48. Christakis, D. A. (2018). The effects of screen media exposure on early childhood development: Emerging concerns, empirical evidence, and a call for more research. *Pediatrics*, 142(Suppl 2), S56-S61. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758C> ↵
49. Daniel R. Anderson, Kaveri Subrahmanyam, on behalf of the Cognitive Impacts of Digital Media Workgroup; Digital Screen Media and Cognitive Development. *Pediatrics* November 2017; 140 (Supplement_2): S57–S61. [10.1542/peds.2016-1758C](https://doi.org/10.1542/peds.2016-1758C).
50. Dias, P., Brito, R., Ribbens, W., Daniela, L., Rubene, Z., Dreier, M., Dreier, M., Gemo, M., Di Gioia, R. Chaudron, S. (2016). The role of parents in the engagement of young children with digital technologies: Exploring tensions between rights of access and protection, from ‘Gatekeepers’ to ‘Scaffolders’. *Global Studies of Childhood*, 6(4), 414–427. doi.org/10.1177/2043610616676024
51. Gerwin R. L., Kaliebe K., Daigle M. The interplay between digital media use and development // *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*. – 2018. – T. 27. – №. 2. – C. 345-355.
52. Ghosh, S., Cognitive development of preschoolers. *Research methodology in multidisciplinary subjects*, 2023.p.112.
53. Griffith SF, Hanson K, Rolong-Arroyo B, Arnold DH. Promoting achievement in low-SES preschoolers with educational apps. Presented at: Society for Research in Child Development 2017 Biennial Meeting; April 6–8, 2017; Austin, TX Google Scholar.

54. Guez, A., & Ramus, F. (2019). Effects of screen exposure on young children's cognitive development: A longitudinal study. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 31(8), 1582-1591. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9431368/> ↵
55. Hinkley, T., Verbestel, V., Ahrens, W., Lissner, L., Molnár, D., Moreno, L. A., Pigeot, I., Pohlmann, H., Reisch, L. A., Russo, P., Veidebaum, T., Tornaritis, M., Williams, G., De Henauw, S., & De Bourdeaudhuij, I. (2014). Early childhood electronic media use as a predictor of poorer well-being: A prospective cohort study. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 485-492. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2014.94> ↵
56. Hutton J. S. et al. Associations between screen-based media use and brain white matter integrity in preschool-aged children // *JAMA pediatrics*. – 2020. – T. 174. – №. 1. – C. e193869-e193869.
57. Kabali H. K. et al. Exposure and use of mobile media devices by young children // *Pediatrics*. – 2015. – T. 136. – №. 6. – C. 1044-1050.
58. Kostyrka-Allchorne K., Cooper N. R., Simpson A. The relationship between television exposure and children's cognition and behaviour: A systematic review // *Developmental review*. – 2017. – T. 44. – C. 19-58.
59. Kundakovic, M., & Champagne, F. A. (2015). Early-life experience, epigenetics, and the developing brain. *Neuropsychopharmacology Reviews*, 40, 141–153.
60. Madigan S. et al. Association between screen time and children's performance on a developmental screening test // *JAMA pediatrics*. – 2019. – T. 173. – №. 3. – C. 244-250.
61. McClelland, M. M., Acock, A. C., Piccinin, A., Rhea, S. A., & Stallings, M. C. (2013). Relations between preschool attention span-persistence and age 25 educational outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 28(2), 314-324.
62. McClelland, M. M., Cameron, C. E., Duncan, R., Bowles, R. P., Acock, A. C., Miao, A., & Pratt, M. E. (2014). Predictors of early growth in academic achievement: The head-toes-knees-shoulders task. *Frontiers in Psychology*, 5.

63. McGlynn-Stewart, M., Murphy, S., Pinto, I., Mogyorodi, E., Nguyen, T. (2019). Technology supported early literacy learning in a multilingual community preschool. *Education 3-13*, 47(6), 692–704. DOI: 10.1080/03004279.2018.1520279
21. Ozturk, G., Ohi, S. (2022). What do they do digitally? Identifying the home digital literacy practices of young children in Turkey. *Early Years*, 42(2), 151–166. DOI: 10.1080/09575146.2019.1702925
64. Michelle Ponti, Screen time and preschool children: Promoting health and development in a digital world, *Paediatrics & Child Health*, Volume 28, Issue 3, June 2023, Pages 184–192, <https://doi.org/10.1093/pch/pxac125>
65. Munzer, T. G., Miller, A. L., Peterson, K. E., Brophy-Herb, H. E., Horodynski, M. A., Contreras, D., Sturza, J., Kaciroti, N., & Radesky, J. (2019). Media exposure in low-income preschool-aged children is associated with multiple measures of executive function. *The Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 40(5), 339–347. <https://doi.org/10.1097/DBP.0000000000000669> ↵
66. Nathanson, A. I., Aladé, F., Sharp, M. L., Rasmussen, E. E., & Christy, K. (2014). The relation between television exposure and executive function among preschoolers. *Developmental Psychology*, 50(5), 1497–1506. <https://doi.org/10.1037/a0035714> ↵
67. National Scientific Council on the Developing Child. (2005/2014). Excessive stress disrupts the architecture of the developing brain: Working paper No. 3. Updated edition.
68. Ponti M. et al. Digital media: Promoting healthy screen use in school-aged children and adolescents // *Paediatr Child Health*. – 2019. – T. 24. – №. 6. – C. 402–8.
69. Plowman, L. (2015) Researching young children's everyday uses of technology in the family home // *Interacting with Computers*. Vol. 27. № 1. P. 36–46. DOI:10.1093/iwc/iwu031
70. Zhiguang Zhang, Kristi B Adamo, Nancy Ogden, Gary S Goldfield, Anthony D Okely, Nicholas Kuzik, Mitchell Crozier, Stephen Hunter, Madison Predy, Valerie Carson, Associations between screen time and cognitive development in

- preschoolers, *Paediatrics & Child Health*, Volume 27, Issue 2, May 2022, Pages 105–110, <https://doi.org/10.1093/pch/pxab067>
71. Subrahmanyam K, Renukarya B. Digital games and learning: identifying pathways of influence. *Educ Psychol.* 2015;50(4):335–348 [Google Scholar](#).
  72. Quirk M, Nylund-Gibson K, Furlong M. Exploring patterns of Latino/a children's school readiness at kindergarten entry and their relations with grade 2 achievement. *Early Child Res Q.* 2013;28(2):437–49. [[Google Scholar](#)]
  73. Raver CC, Blair C, Willoughby M Family Life Proj. Investig. Poverty as a predictor of 4-year-olds' executive function: new perspectives on models of differential susceptibility. *Dev Psychol.* 2013;49:292–304. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
  74. Scott, F.L. (2022). Family mediation of pre school children's digital media practices at home. *Learning, Media and Technology*, 47(2), 235–250. DOI: 10.1080/17439884.2021.1960859
  75. Thompson, R. A., (2014). Stress and child development. *Future Child*; 24(1), 41–59.
  76. Ursache A, Blair C, Stifter C, Voegtline K Family Life Proj. Investig. Emotional reactivity and regulation in infancy interact to predict executive functioning in early childhood. *Dev Psychol.* 2013;49:127–37. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
  77. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Office of Head Start, National Center on Quality Teaching and Learning. (2013). Building executive function skills in children and adults. *Front Porch Broadcast Series*.
  78. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Office of Head Start. (n.d.). Head Start Early Learning Outcomes Framework: Ages birth to five.
  79. Yong Tay, L., Begum Aiyoob, T., Buan Kiong Chua, T., Ramachandran, K., Yong Hwa Chia, M. (2021). Pre-schoolers' use of technology and digital media in

- Singapore: entertainment indulgence and/or learning engagement? *Educational Media International*, 58(1), 1–20. DOI: 10.1080/09523987.2021.1908498
80. Zheng, P., Sun, J. (2022). Preschool Children’s Use of Digital Devices and Early Development in Hong Kong: The Role of Family Socioeconomic Status. *Early Education and Development*, 33(5), 893–911. DOI: 10.1080/10409289.2021.1920767.
81. Zivan M. et al. Screen-exposure and altered brain activation related to attention in preschool children: An EEG study // *Trends in neuroscience and education*. – 2019. – T. 17. – C. 100117.

ДОДАТОК А.

Ім'я _____

Вік _____

Опитувальник для батьків*«Екранний час та його вплив на розвиток мислення»***6. Скільки годин/хвилин на добу Ваша дитина дивиться телевізор?**

- 30-40 хвилин
- 1-2 години
- 2-3 години
- 3-4 години
- 4 години і більше
- інше _____

7. Скільки годин/хвилин на добу Ваша дитина дивиться контент на телефоні/планшеті?

- 30-40 хвилин
- 1-2 години
- 2-3 години
- 3-4 години
- 4 години і більше
- інше _____

8. Чи може Ваша дитина самостійно обирати контент для перегляду?

- так
- ні
- іноді

9. За часом який контент (зміст) переважає – розважальний чи навчальний?

- розважальний
- навчальний

10. Чи обираєте Ви навчальні програми/додатки/ігри/фільми/мультфільми дітям на телефоні/планшеті/телевізорі?

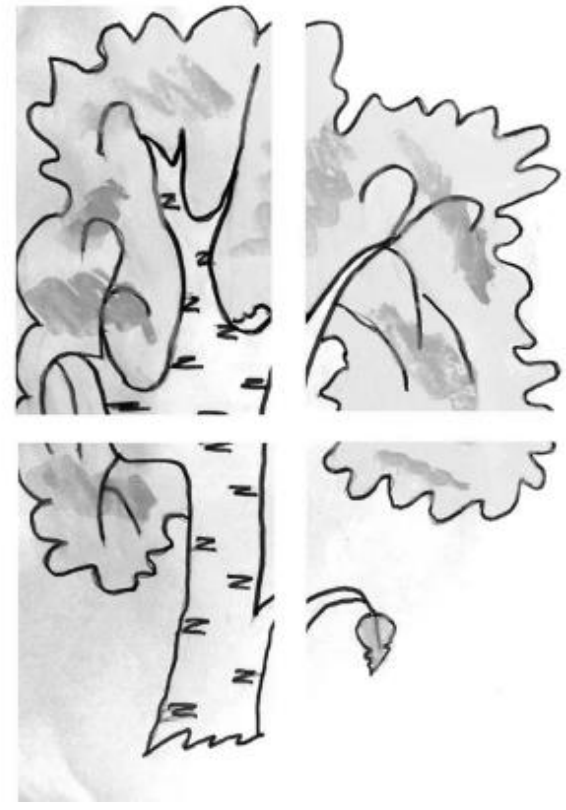
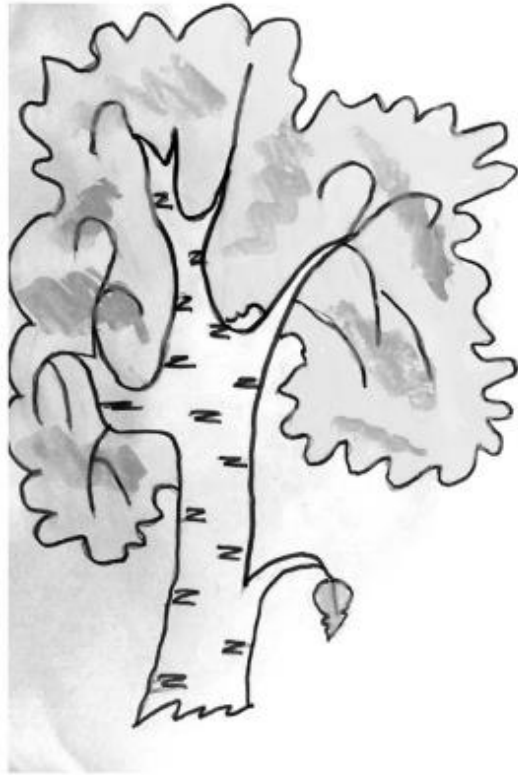
- Так
- Ні

ДОДАТОК Б.**1. Методика «Склади картинку»**

Інструкція дитині: «Перед тобою на столі лежить розрізана картинка. Тобі потрібно з чотирьох частин скласти дерево, назвати його частини і розповісти про їх функції». Дитині пропонується складене дерево порівняти з малюнком.

Оцінювання результатів: 10 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції менше ніж за 60 сек. 8–9 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60 сек. 4–7 балів — дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60–70 сек.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів — дуже високий 8–9 балів — високий 4–7 балів — середній 2–3 бали — низький 0–1 бал — дуже низький.

ДОДАТОК В.**2. Методика «Склади сходинки»**

Перед дитиною кладуть 10 паперових смужок одного кольору. Розміри смужок: ширина кожної смужки 2 см.; довжина — 20 см, 18 см, 16 см, 14 см, 12 см, 10 см, 8 см, 6 см, 4 см, 2 см.

Інструкція дитині: «У тебе на столі лежить 10 смужок однакової ширини, але різної довжини. Тобі потрібно роздивитися ці смужки і скласти з них сходинки, починаючи від найкоротшої і закінчуючи найдовшою».

Оцінювання результатів: 10 балів — дитина правильно склала сходинки менше ніж за 60 сек. 8–9 балів — дитина правильно склала сходинки за 60 сек. 4–7 балів — дитина правильно склала сходинки за 60–70 сек. 2–3 бали — дитина правильно склала сходинки з допомогою за 70–80 сек. 0–1 бал — дитина правильно склала сходинки з допомогою більше ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів — дуже високий 8–9 балів — високий 4–7 балів — середній 2–3 бали — низький 0–1 бал — дуже низький

-----I-----

-----I-----

-----I-----

-----I-----

-----I-----

-----I-----

-----I-----

-----I-----

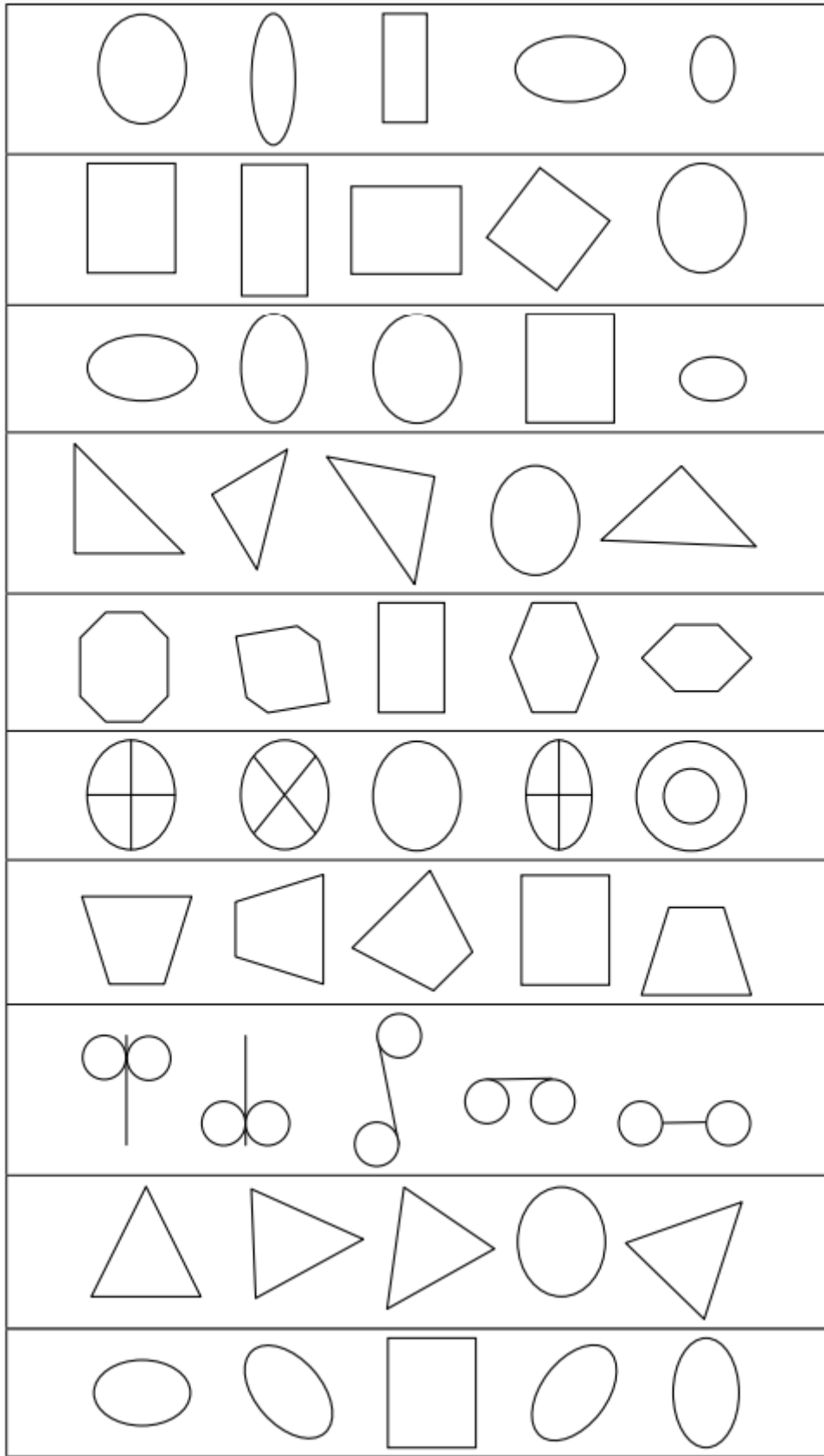
ДОДАТОК Г.**3. Методика «яка фігура зайва?»****Інструкція дитині:**

«На кожній із цих картинок одна із зображених фігур зайва. Уважно подивись на картинки, визнач і покажи, яка фігура зайва. Поясни, чому ти так думаєш?»

Оцінювання результатів:

Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь).
Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат — 10 балів.

Висновки про рівень розвитку: 10 балів — дуже високий 8–9 балів — високий 4–7 балів — середній 2–3 бали — низький 0–1 бал — дуже низький.

ДОДАТОК Д.**4. Методика «Назви зайве слово»****Підібрані ряди слів:**

1. Картопля, морква, вишня, цибуля.
2. Яблуня, капуста, груша, слива.
3. Дуб, сосна, ялина, бузок.
4. Квітка, лопата, сапа, граблі.
5. Стіл, книга, стілець, шафа.
6. Ложка, миска, чашка, диван.
7. Машина, автобус, пароплав, тролейбус.
8. Годинник, ручка, олівець, фломастер.
9. Кінь, корова, свиня, заєць.
10. Курка, ворона, гуска, качка.

Інструкція дитині:

«Я буду називати 4 слова у кожному рядку. Ти уважно слухай і назви зайве слово. Поясни, чому ти так думаєш?»

Наприклад, я назву такі слова: вовк, лисиця, кішка, ведмідь. Зайве слово «кішка», тому що це назва свійської тварини, а вовк, лисиця, ведмідь — дикі тварини».

Оцінювання результатів:

Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат — 10 балів.

Висновки про рівень розвитку словесно-логічного мислення:

10 балів — дуже високий 8–9 балів — високий 4–7 балів — середній 2–3 бали — низький 0–1 бал — дуже низький